

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

**Stará Boleslav – Brandýs nad Labem: historicko - kulturní vývoj ve
středověku**

Iveta Jukličková

Bakalářská práce

2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Iveta Juklíčková**
Osobní číslo: **H10017**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**
Název tématu: **Stará Boleslav - Brandýs nad Labem: Historicko - kulturní vý-
voj ve středověku**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce se soustředí na starou přemyslovskou doménu (Boleslav) především z kulturně historického hlediska. Tedy jakým způsobem se stala z mocenského centra centrem církevního života (kapitula), či jak byla formována strategie v získávání ostatků světců a tím zvětšování stále upadajícího významu v přemyslovských Čechách. Cílem je pokus o kulturní dějiny a proměny jednoho tradičního místa. Autorka se v literatuře soustředí na historickou roli Boleslavi, soustředí a utřídí, interpretuje zmínky o Boleslavi v základních pramenech (zejména narativních, ale i diplomatických), neopomene otázku falz. Výsledkem bude studie o proměně mocenského centra. Soustředí se i na společenskou roli boleslavských kanovníků a na péči o kapitulu ze strany českých panovníků. Po formální stránce se autorka přidrží standardů BP na ÚHV FF UPa. Práce bude pravidelně konzultována.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Třeštík Dušan, Počátky Přemyslovců : vstup Čechů do dějin (530-935), Praha : Lidové noviny, 1997. Polanský Luboš, Sláma Jiří, Deštík Dušan, Přemyslovský stát kolem roku 1000 : na paměť knížete Boleslava II., Praha : Lidové noviny, 2000 Charvát Petr, Boleslav II. : sjednotitel českého státu, Praha : Vyšehrad, 2004 Žemlička Josef, Přemyslovci : jak žili, vládli a umírali, Praha : Lidové noviny, 2005 Žemlička Josef : Počátky Čech královských 1198-1253 : proměna státu a společnosti, Praha : Lidové noviny FRB ? a novější: Dalimilova kronika : pařížský zlomek latinského překladu, Praha : Gloriet Národní knihovna České republiky, 2005 Kosmova kronika česká, Praha : Svoboda, 1972 Kronika / Dětmar z Merseburku , Praha : Argo, 2008 Pokračovatelé Kosmovi, Praha : Svoboda, 1974 Archiv český Widukindova kronika saská

Vedoucí bakalářské práce:

doc. Jan Stejskal, M.A., Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2011**

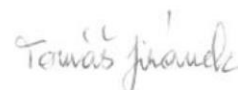
Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2014**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

 Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 84

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 20. ledna 2014

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně. Veškerá použitá literatura a prameny jsou uvedeny v seznamu literatury a citovány v textu.

Byla jsem seznámena s tím, že se na mojí práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Podolance dne 16. 6. 2014

.....

Iveta Jukličková

Poděkování:

Chtěla bych tímto poděkovat panu docentovi Janu Stejskalovi za trpělivé vedení mé práce, věcné připomínky a rady. Dále bych ráda poděkovala paní magistře Kateřině Čadkové za ochotnou pomoc.

Anotace

Práce se věnuje tématu kulturního a historického vývoje ve městě Brandýs nad Labem – Stara Boleslav, během středověku. Je zde popsána stručná historie místa, jeho zařazení a vývoj jako správního a mocenského centra. Dále práce popisuje církevní vývoj a kultury světců spojených s místem. Prostor je zdě věnován také hmotným památkám a procesu přerodu Staré Boleslavi, z místa správního na místo ryze církevní., kde svou roli sehrává i kolektivní paměť a vědomí.

Klíčová slova:

Stará Boleslav, středověk, Přemyslovci, Sv. Václav, kapitula, falza, Boleslavští bratří, hmotná kultura, městská správa, církevní správa

Annotation:

The work is dedicated to the topic of the cultural and historical development in Brandýs nad Labem-Stara Boleslav, during the middle ages. Here is a brief history of the place, described its inclusion and development as the administrative and political center. In addition, the work describes development of a religious and cults of Saints associated with the place. Space is also devoted to fixed sites and the process of transformation of Stara Boleslav, from place of administrative to place of purely religious. Where its role is also played by collective memory and consciousness.

Keywords:

Stara Boleslav, middle Ages, Přemyslids, St. Wenceslas, the Chapter, forgeries, Boleslav brothers, material culture, city administration, church administration

Obsah

I.	Úvod.....	8.
II.	Prameny, literatura, archeologický výzkum – představení některých důležitých studijních materiálů.....	8.
III.	Stručná historie Staré Boleslavi – nejdůležitější historické a kulturní události ve středověku.....	10.
IV.	Stará Boleslav jako centrum mocenské.....	13.
	1. Vznik přemyslovské domény a zařazení Staré Boleslavi do tohoto celku.....	13.
	2. Velmožský dvorec a jeho funkce.....	14.
	3. Městská správa ve středověku	17.
V.	Stará Boleslav jako centrum církevní.....	20.
	1. Otázka falz v českém prostředí a staroboleslavské falzum.....	20.
	2. Historie, vznik a fungování staroboleslavské kapituly....	25.
	3. Církevní správa ve středověku.....	30.
	4. Svatováclavský kult a jeho vývoj.....	34.
	5. Benedikt, Jan, Matouš, Izák, Kristin - Pět svatých bratří ve Staré Boleslavi.....	39.
	6. Blahoslavený Podiven a palladium země České.....	44.
VI.	Hmotné památky ve Staré Boleslavi.....	50.
	1. Stavební historie a vývoj města.....	50.
	2. Hmotná kultura a její projevy v životě na hradišti....	53.
VII.	Přeměna charakteru místa ve středověku.....	57.
VIII.	Závěr.....	61.
IX.	Seznam použité literatury.....	63.

I. Úvod

Stará Boleslav vstoupila do dějin s osobami knížete Václava a jeho bratra Boleslava.

Zejména okolnosti vraždy Václava byly zvěčněny v nejstarších českých legendách. S nimi bylo zapsáno (a částečně popsáno) i místo, které již poskytlo námět mnoha historickým i archeologickým pracím. Tématy prací se stávalo zkoumáním legend, vývoj kultu a osoba prvního přemyslovského světce nebo pokusy rekonstrukce vraždy, či vzhledu místa v různých epochách. Ze sběru a utřídění informací má vycházet i tato práce. Cíle jsou však rozdílné než výše zmiňovaná témata. V jednotlivých kapitolách budou představeny a shrnuty důležité aspekty formování raného přemyslovského státu a další vývoj spojený s fungováním měst a církevních institucí v obecné rovině, díky kterému bude možno vyvodit fungování obdobných situací ve Staré Boleslavi. V souvislosti s církevní rolí Boleslavi budou rozebrány struktury týkající se tamější kolegiální kapituly a zde uctívaných světců.

Hlavní linií práce je snaha představit a popsat jak se po kulturní, historické a stavební stránce vyvíjelo místo a jakým způsobem (pokud je možné to takto klasifikovat) došlo k přeměně původního mocenského centra na centrum církevního života (odrážejícího se zejména v konceptu kolektivní paměti), které samo o sobě zažívalo různá období rozkvětu i úpadku.

Aby bylo možno věnovat se podrobněji jednotlivým tématům a fenoménům je tato studie členěna do několika rozdílných linií. Je zde patrný kontrast mezi církevní a světskou rovinou. Také je nutné probrat i obecná fakta (z důvodu nedostatku konkrétních informací o Boleslavi zejména v období 13. - 15. století), aby mohly být vyzvednuty, byť kusé, ale za to vypovídající konkrétní záznamy.

II. Prameny, literatura, archeologický výzkum – představení nejdůležitějších studijních materiálů

V první řadě musíme připomenout narativní prameny. Jedná se zejména o nejstarší svatováclavské legendy vzniklé v 10. a 11. století.

Ucelený obraz o jejich genezi nejnověji podává například David Kalhous¹, Petr Kubín² a jiní. Je však důležité těžit z nich informace týkající se sledované problematiky.

Dalšími využitelnými podklady jsou kroniky. První kronika Kosmova³, do které nahlédl ne jeden jeho pokračovatel, zmiňuje pro tuto práci stěžejní politická a státoprávní data a skutečnosti. Pro potvrzení reálnosti Kosmových zápisů je možné se obrátit k jeho současníkovi Widukindovi z Korvey, který zachytil některé diplomatické vztahy českých a německých zemí. Kroniky vytvořené později ve středověku nenabízí nové informace ve vztahu ke Staré Boleslavi, je ale možné vysledovat odchylky v popisech jednotlivých událostí svědčících o vývoji vnímání a prezentace jednotlivých stereotypů.

Nejdůležitějším diplomatickým pramenem je donační listina staroboleslavské kapituly. Zachycující nejenom vznik české diplomatiky, šířící se christianizaci a vztah panovníků k církvi, ale přinášející i informace pomáhající utvářet pohled na fungování kapituly jako takové v její každodennosti. Díky této listině jsme schopni si představit aparát poslužných lidí, formu obživy kanovníků a jiné. Tato listina je falzum, jehož jediný opis je dochován až ze 17. století, jeho vznik se legendisticky datuje do doby knížete Břetislava.

Podle rozborů zejména Václava Hrubého a Zdeňka Fialy je historiky připisována Vratislavovi II.⁴ K dispozici je také soubor listin informující čtenáře o další, zejména obchodní a správní činnosti kapituly, vyvíjené v pozdějších obdobích. Z důvodu jakéhosi informačního vakuu vznikajícího po odeznění doby největšího zájmu legendistů, kronikářů a úředníků o toto místo je vhodné nahlédnout i do dalších vědních oborů.

¹KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. -12. století*. 1. vyd. Praha: Libri, v. <1>. ISBN 80727749211.

²KUBÍN, Petr. *Sedm přemyslovských kultů*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění ve vydavatelství Togga, 2011, 372 s. Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis, vol. 12. ISBN 978-808-7258-194

³ Vznikala mezi lety 1119 – 1125, zachycuje dobu od mýtických počátků zrození „Čechů“ po konec období vlády Břetislava II. Viz: SLÁMA, Jiří. *Kosmovy záměrné omyly*. In Jan Klápště; Eva Plešková; Josef Žemlička. *Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003. ISBN 80-7106-647-8. s. 261-267.

⁴ Více v kapitole: Otázka falz v českém prostředí a staroboleslavské falzum

Archeologie nabízí vhled do každodenní problematiky života, stavebního rozrodu místa, dokáže potvrdit, nebo vyvrátit, díky metodice datování některé historické domněnky. Ve Staré Boleslavi probíhal výzkum od roku 1988 do 90. let 20. století. Tento rozsáhlý záchranný výzkum doprovázel veškeré změny a úpravy spojené s budováním inženýrských sítí a komunikací téměř po celém historickém jádru Boleslavi. Bylo zde získáno množství předmětů ilustrujících mnoho aspektů života v této lokalitě. Vykopávky probíhaly pod dohledem pracovníků oddělení archeologie středověku. ARÚ AV ČR Praha a MMČ, zejména I. Boháčové a J. Špačka (v letech 1993-1994) a J. Frolíka a I. Herichové (v letech 1991 -1992). Poslední práce probíhající už při vyhodnocování získaných a zpracování získaných materiálů proběhly v roce 2003.⁵

Celkově jsou nejnovější poznatky shrnuty ve sborníku *Medievala archeologica V*, kde jsou pečlivě rozpracována témata věnující se hmatatelným důkazům, každodennosti a historii místa zejména v od 10. -12. století, s některými premisami je možné počítat i pro zbytek středověku.

Z pravidelně publikujících historiků je třeba vyzvednout dlouholetý přínos například Dušana Třeštíka, Josefa Žemličky, Petra Sommera a dalších, kteří se zasloužili o komplexní zpracování a mnohostranný obraz vývoje přemyslovského rodu a s nimi spojených událostí politických i kulturních. Za všechny podává výmluvná správa publikace *Přemyslovci – Budování českého státu*, vypracovaná ve spolupráci výše uvedených tří historiků a jejich spolupracovníků, shrnující osudy jedné panovnické dynastie od jejího počátku až k poslednímu Václavu III.

III. Stručná historie Staré Boleslavi - Nejdůležitějších historické a kulturní události ve středověku

Přemyslovské hradiště se nacházelo na břehu Labe a jeho blízkého soutoku s Jizerou, vzniklo v 10. století, pravděpodobně za vlády Svyatopluka I. (895–915) jako součást hradske sítě původní přemyslovské středočeské domény. Hradiště se

⁵BOHÁČOVÁ, Ivana. *Záchranný archeologický výzkum po roce 1988*. In: BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. *Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia) : Premyslid stronghold in the early Middle Ages*. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6. s. 37-55

nacházelo na trase staré zemské stezky, později zvané Žitavská, v místech významného brodu na Labi, bylo chráněno rameny obou řek, neprostupným močalem a také bylo vybaveno mohutnou hradbou s příkopem. Ta byla v průběhu 10. století nahrazena unikátní kamennou hradbou stavěnou na římský způsob⁶, nejstarší svého druhu u nás. Podle Kosmy dal příkaz ke stavbě této hradby právě Boleslav I., už za své funkce knížete Čechů.⁷ Za Boleslava bylo hradiště již zřejmě plně vybaveno knížecím dvorcem a příbytky jeho družiníků. Na konci 10. století tu stál minimálně jeden kostel zasvěcený sv. Kosmovi a Damiánovi.⁸ U jeho dveří byl ráno 28. září r. 935 svým bratrem Boleslavem zavražděn český kníže sv. Václav. Jeho tělo zde poté, podle záznamů legendistů, několik let odpočívalo, než bylo přeneseno do Pražské katedrály.⁹

Po roce 1039 založil kníže Břetislav I. nad místem mučednické smrti svého předka románskou basiliku sv. Václava a při ní kolegiální kapitolu sv. Kosmy a Damiána, jednu z nejstarších institucí tohoto druhu u nás. Úkolem kapituly bylo od počátku pečovat o poutní místo spojené s mučednickou smrtí sv. Václava.¹⁰ Později se přidala i péče o kult palladia země České, které bylo podle legendy nalezeno v polích blízko knížecího dvorce na konci 12. století. K založení kapituly se váže také listina připisovaná Břetislavu I. Ta je ovšem až pozdějšího data, vznikla na konci 12. nebo až v průběhu 13. století. Od této doby klesal

⁶ BOHÁČOVÁ, Ivana. *Stavby raného středověku*. In: BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ. *Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia) : Premyslid stronghold in the early Middle Ages*. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6. s. 133-146

⁷ V raném středověku se titulem kníže mohl představovat kdokoli z knížecí rodiny. "Hlavní „ panovník rodu je titulován jako Pražský kníže, Kníže Čechů. viz: ŽEMLIČKA, Josef., *Přemyslovci: jak žili, vládli, umírali*. Lidové Noviny, 2005. ISBN 9788071063520. s. 31 - 58

⁷ SOMMER, Petr, TŘEŠTÍK, Dušan, ŽEMLIČKA Josef., (ed). *Přemyslovci: budování českého státu*. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-352-0

⁸ BOHÁČOVÁ, Ivana. *Přemyslovci: Stará Boleslav Přemyslovský hrad v raném středověku*. 2003. vyd. ISBN 8071067598. s. 181-197

Kosmova kronika česká (ed. M. Bláhová, Z. Fiala). Praha 1972. s. 35, 36

⁹ Kosmova kronika česká (ed. M. Bláhová, Z. Fiala). Praha 1972. s. 37

¹⁰ KRZEMIENSKA, Barbara. *Břetislav I. Čechy a střední Evropa v první polovině XI. století*. 2. vyd. Praha: Garamond, 1999. 390 s. ISBN 80-901760-7-0. s. 260

význam Boleslavi coby správního centra, rostl ovšem její význam kulturně-duchovní.¹¹

V posledních desetiletích 11. století vznikají na hradišti další dva nové kostely. Kostel sv. Klimenta, který měl pravděpodobně staršího dřevěného předchůdce. Na jeho západní straně se nacházela původně tribuna spojená s významným objektem, palácem hradního správce či přímo knížete a druhý kostel neznámého určení.¹²

Ve 13. století zabírala kapitula většinu původní hradní akropole, v prostoru předhradí, v okolí dnešního Mariánského náměstí, pak vzniká nevelké město. To vlastnil panovník, který jej roku 1262 zastavil pánům z Michalovic, pozdějším zakladatelům Brandýské tvrze.¹³

V průběhu 14. století, za vlády Karla IV., kdy byl kult sv. Václava již rozšířen i v Evropě. Panovník Starou Boleslav osobně několikrát navštívil a financoval zde stavbu nového opevnění, které nahradilo dosud funkční opevnění z 10. století. Součástí nové fortifikace byly i dvě brány, z nichž jedna se dochovala v přestavěné podobě až dodnes. U Karla IV. nejspíš můžeme poprvé pozorovat fenomén demonstrativních „královských návštěv“ tohoto místa a snahu krále nové dynastie navázat na přemyslovské tradice. Otcova příkladu se přidržel i císař Zikmund s chotí, který Boleslav navštívil v roce 1420.¹⁴ Během celého středověku se v Boleslavi uplatňoval systém takzvaného „dvoj panství“. Kdy původní knížecí palác patřil stále panovníkovi (a byl mu neustále k dispozici až do 15. století), zatímco podhradí a městečko se ocitlo v zástavním držení několika šlechtických rodů.¹⁵

¹¹ PÁTROVÁ, Karin. *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách: sv. Václav - kapitula - paládium*. 1. vyd. V Brandýse nad Labem - Staré Boleslavi: Oblastní muzeum Praha-východ. ISBN 978-809-0398-559. s. 27-29

¹² BOHÁČOVÁ, Ivana, ŠPAČEK, Jaroslav, *Sakrální architektura*. In: BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ. *Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia) : Přemyslid stronghold in the early Middle Ages*. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6.. s 186 -192

¹³ PRÁŠEK. V. Justin. *Brandejs nad Labem, město panství i okres*. Praha. 1875. s. 6,13,23 - 25

¹⁴ Svatý Václav: na památku 1100. výročí narození knížete Václava Svatého. Vyd. 1. Praha: Togga, 2010, 450 s. Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis, vol. 11. ISBN 978-808-7258-231.s. 242 -248

¹⁵ PRÁŠEK. V. Justin. *Brandejs nad Labem, město panství i okres*. Praha. 1875.s.401

V 15. století zasáhly Boleslav husitské nepokoje, kterým padl za oběť jeden z kostelů. Po vymření rodu z Michalovic, kterým Boleslav patřila, přešlo panství přes Tovačovské z Cimburka na Krajíře z Krajku¹⁶, kteří je vlastnili až do císařské konfiskace roku 1547.¹⁷

Z 2. poloviny 16. století pochází nejstarší zmínky o mariánských poutích, které podporovali jezuité. Vzhledem k stále většímu počtu katolických poutníků a růstu významu zdejšího reliéfu, který se roku 1609 stává celonárodní záštitou - palladiem, došlo na počátku 17. století (nejpozději r. 1713) za podpory panovníka ke stavbě nového Mariánského kostela již v raně barokním duchu.¹⁸

Potenciál Staré Boleslavi v měnícím se světě středověkého “českého státu” spočíval v tradičnosti místa, jakémusi veřejném mínění, diskurzu, který se měnil a vyvíjel stejně tak, jako obyvatelé “českého” území. Pro které tato tradice představovala možnost ztotožnit se s myšlenkou a snad i snáze přijmout například nadcházející změny.

IV. Stará Boleslav jako centrum mocenské

1. Vznik přemyslovské domény a zařazení Staré Boleslavi do tohoto celku

Pád Velkomoravské říše na konci 10. století dal prostor nově vznikajícímu politickému útvaru pod stále rostoucím vlivem Přemyslovců vládnoucím z Prahy.¹⁹

V počátcích se o prosazení moci Přemyslovců v české kotlině zasloužil první historicky doložený člen rodu Bořivoj. Přemyslovci v té době ovládali nerozlehle

¹⁶ Zámek se dostal do držení Krajířů z Krajku přes vdovu po Jaroši Tovačovském z Cimburka /+1483/, kterou byla jeho druhá žena Johanka, rodem Krajířová. Ta po smrti svého druhého manžela Jana ze Šelmberka brandýské panství přenechala svému bratrovi Kunrátu z Krajku. Viz.: PRÁŠEK, V. Justin. *Brandejs nad Labem, město, panství i okres*. Praha, 1875. s. 6

¹⁷ PRÁŠEK, V. Justin. *Brandejs nad Labem, město panství i okres*. Praha. 1875. s. 401

¹⁸ KURANDA, Miroslav. *Z Prahy do Staré Boleslavi svatou cestou podél čtyřiačtyřiceti kapliček a svatováclavskou cestou ze Staré Boleslavi do Prahy*. Vyd. 1. Brandýs nad Labem-Stará Boleslav: Město Brandýs nad Labem-Stará Boleslav, 2009. ISBN 978-80-254-3648-6. s. 116-118

¹⁹ SOMMER, Petr, TŘEŠTÍK, Dušan, ŽEMLIČKA Josef., (Ed). *Přemyslovci: budování českého státu*. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-352-0. s.32 - 34

středočeské území od Kladenska a Berounska po Mělnicko, Boleslavsko a dolní Posázaví. V ostatních částech Čech stále ještě panovala jiná knížata, uznávající svrchovanost pražských knížat pouze formálně. K tomuto tvrzení se přiklání například Dušan Třeštík a Petr Sommer.²⁰

Na snahy Bořivoje navázal kníže Spytihněv I. (894 – 915). Vytvořil z přemyslovského teritoria dobře organizované rodové patronomium.

Nechal zbudovat mohutné opevnění na hradčanské ostrožně a založil tak Pražský hrad. Pro obranu přemyslovského knížectví vybudoval Spytihněv na jeho okraji celkem pět pohraničních hradišť: Tetín, Lštění, Starou Boleslav, Mělník a Libušín.²¹

Hradiště ležela na strategických místech, výhodným zejména blízkostí významných obchodních stezek, spojujících přemyslovskou doménu s ostatními oblastmi Čech a dále se zahraničím. Spytihněvem založená hradiště se stala obraným prvkem nejen před útokem zvenčí, ale i hrozbou pro ostatní nepřemyslovská knížata, dále se hradiště stala i správní a ekonomickou jednotkou odkud byly vydávány příkazy a také se vybíraly dávky a daně.²² Na těchto hradištích většinou sídlili nevládnoucí Přemyslovci.²³

2. Velmožský dvorec a jeho funkce a úředníci

V 10. století byl hlavním sídlem vládnoucí elity takzvaný velmožský dvorec. Tato sídla vznikala jako honosná obydlí tehdejší elity, na starších hradech, i na Spytihněvem nově založených, vymezujících původní přemyslovskou doménu a dávající základ nově vznikající hradské soustavě. Velmožské dvorce se často nacházely na akropoli nebo na rozlehlejších předhradí.²⁴ Nejinak je to i v případě

²⁰ Například: SOMMER, Petr, TŘEŠTÍK, Dušan, ŽEMLIČKA Josef., (Ed). *Přemyslovci: budování českého státu*. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-352-0.

²¹ Tamtéž s. 64 - 68

²² DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana. *Královský dvůr Václava II.* Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2011, 329 s., xvi s. obr. příl. ISBN 978-808-6829-739. s 11-13

²³ SOMMER, Petr, TŘEŠTÍK, Dušan, ŽEMLIČKA Josef., (ed). *Přemyslovci: budování českého státu*. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-352-0. s 74 - 77

²⁴ SOMMER, Petr, TŘEŠTÍK, Dušan, ŽEMLIČKA Josef., (ed). *Přemyslovci: budování českého státu*. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-352-0. s 97 - 99

Staré Boleslavi. Jak už bylo předesláno, o založení dvorce s pravděpodobně zasloužil Spytihněv někdy mezi lety 895 a 915. V 10. století jsou hradiště tohoto typu obývána nevládnoucími Přemyslovci- přímí i nepřímí příbuzní v bočních větví rodu. Kolem centrálního hradu nebo dvorce se formují nové správní jednotky - takzvané úděly, které nejsou nijak stabilní a záleží na libovůli panovníka komu a na jak dlouho je propůjčí.²⁵ Úděly vznikly z důvodu potřeby snadnější správy a vlády nad zvětšujícím se teritoriem ovládaným jedním panovníkem. Údělník, osoba, jenž měl daný celek dočasně v držení, zde zastupoval panovníka, byl podřízen jen jemu. Zároveň správa údelů umožňovala adekvátně zabezpečit ostatní členy rodu.²⁶ Ve Staré Boleslavi funkci údělníka zastával Boleslav, mladší syn knížete Vratislava. Když se v roce 935 zbavil svého soka a sám se ujal vlády, přesídlil do Prahy. Je pravděpodobné, že své původní sídlo musel několikrát navštívit. Podle Kosmy Boleslava dráždila situace s ostatky sv. Václava, nad jeho hrobem ve Staré Boleslavi se děly zázraky a tuto situaci musel nový kníže vyřešit. Dal přenést Václavovo tělo do Prahy a umístil ho do kaple sv. Víta, aby mohl další potenciální zázraky přičíst sv. Vítovi, jak se traduje. Zatím co Boleslav se vyrovnával s počátečními problémy vlády, boleslavský úděl mohl spravovat sám nebo někoho pověřil. Zástupcem panovníka se mohl stát příslušník přemyslovského rodu nebo jemu věrný vazal, který spravoval udělený dvorec s okolím. Funkce správce - kastelána vznikla na základě dočasného udělení pravomoci, kde fungoval lenní vztah mezi knížetem a držitelem úřadu. Počet příslušníků kastelánského úřadu začíná stoupat během 11. Století nejvíce v době vlády Břetislava I. a to hlavně z důvodu nedostatku mužských příbuzných využitelných jako údělníků.²⁷ Kastelán disponoval původně vojenskou funkcí, měl zabezpečovat dané území v případě napadení, dále měl pravomoc soudní a správní.

²⁵DOBEŠ, Jan. JANÁK, Jan. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-807-1069-065.s. 32,33

²⁶DOBEŠ, Jan. JANÁK, Jan. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-807-1069-065.s. 34-35

²⁷DOBEŠ, Jan. JANÁK, Jan. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-807-1069-065.s. 36

V případě Staré Boleslavi klesá hradiště na vojenském významu i z důvodu že se již nenachází na hranicích Přemyslovci ovládaného území, ale ve vnitrozemí. Nadále zde přetrvávají funkce správní, soudní a hospodářské. Pravomoc kastelánů navíc definovala hnězdenská statuta Břetislava I. z roku 1039.²⁸ Kastelán měl právo soudit méně závažné činy a pouze nejtěžší zločiny postupoval k rozsouzení knížeti. V 60. letech se navíc uplatňoval nad hradním soudnictvím dohled knížecí, ale faktický výkon stále spadal mezi pravomoci kastelána.

V posledních desetiletích 12. století došlo k obohacení správní hradské infrastruktury o další úředníky, na které byli delegovány některé prvotní funkce kastelána. Mezi úřednictvo podřízené kastelánovi tak přibyl vilik. Vykonával funkci sudího nižší vrstvy obyvatel, Hradský sudí, který převzal zbylou soudní pravomoc kastelána a komoří, který měl vykonávat takzvaný veřejný pŕuhon, což obnášelo přímé informování žalované osoby, aby se dostavila k soudnímu řízení.

Hradský soudní systém byl doplněn o další osoby zabývající se výběrem pokut a poplatků z nich určitou část dostával kastelán nebo jiný správce hradu, jako odměnu za svou službu. Zbytek vybraného obnosu putoval k panovníkovi.²⁹ Hrad nebo hradiště byl v rozmezí konce 10. až konce 12. století i významným centrem hospodářství ve svém bezprostředním okolí a přilehlých vesnicích, které se tak přeměnily na jakési správní celky nebo obvody. Docházelo odtud k řízení výroby, rozhodovalo se, co se bude pěstovat a byla zde prováděna kontrola dodržování povinností obyvatel vůči vládci, které byly naplňovány převážně formou odvodu různých naturálních dávek nebo poplatků. Za splnění těchto úkolů odpovídal vilik. K jeho dalším povinnostem patřil také dohled nad vykonáváním prací na panské půdě takzvané robotě a plánování kdy, co a jak je potřebné vykonat. Situace v hradské i “celostátní” správě se mění od začátku 13. století. Z původní panovnické družiny elitních bojovníků – velmožů- vzniká rodová šlechta, která má ve vlastním držení půdu. Panovník už nebyl majoritním vlastníkem půdy,

²⁸ Např: Zákaz práce v neděli, zákaz pohřbívání mimo hřbitovy, snaha o vymícení přetrvávajících pohanských obyčejů a jiné viz.: Kosmova kronika česká (ed. M. Bláhová, Z. Fiala). Praha 1972 .s 82

²⁹DOBEŠ, Jan. JANÁK, Jan. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-807-1069-065.s.37

zároveň došlo k rozpadu jednotné knížecí správy.³⁰ Spolu s držbou půdy a lidí na ní usedlých, se nové šlechtě v průběhu 13. století dostalo i podílu na moci – tudíž se vydělily dva proudy správy a to panovnická a šlechtická, probíhající na úrovni jejich vlastního držení a zastávání prestižích dvorských úřadů.

Za vlády Přemysla Otakara II., v souvislosti s konečným zánikem hradské soustavy, se král pokoušel nahradit původní správní celky, ustanovením nových celků - lenních obvodů s centrem na hradě obývaném purkrabím. Zde je jasně znatelná analogie kastelánů spravujících původní královské državy.³¹ Na přelomu 13. a 14. století, na základě vývoje, který započal a obsáhl celé 13. století, došlo k uzavření jednotlivých sociálních skupin obyvatelstva. Pevně se vymezila nejen sféra vlivu knížecího, královského ale i šlechtického, měšťanského a církevního.

Po ztrátě vojenského charakteru a strukturálních změnách v systému spravování země za Přemysla Otakara II. se změnil i systém správy samotné Boleslavi, která byla chápána spíše jako město.

3. Města a městská správa ve středověku

Z důvodu nedostatku faktických informací k tomuto tématu v týkajících se přímo Staré Boleslavi, je třeba alespoň nastínit obecně uznávaná tvrzení popisující vznik měst a městské správy ve středověku.

Vznik měst je možné na českém území datovat do 2. poloviny 13. století³². První města začala vznikat v důležitých centrech osídlení a to při významných knížecích hradech (poskytoval vznikajícímu městu ochranu), vystřídal tak velmožský dvorec jako správní centrum. Docházelo také k budování nových měst v místech nálezů bohatých ložisek rud a drahých kovů (Kutná hora) nebo úrodných krajích

³⁰DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana. ZELENKA, Jan. *Curia ducis, curia regis: panovnický dvůr za vlády Přemyslovců*. Praha: Historický ústav, 2011, 309 s., [8] s. barev. příl. (faksim.). ISBN 978-807-2861-828.s. 75- 81

³¹DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana. ZELENKA, Jan. *Curia ducis, curia regis: panovnický dvůr za vlády Přemyslovců*. Praha: Historický ústav, 2011, 309 s., [8] s. barev. příl. (faksim.). ISBN 978-807-2861-828.s. 95-99

³²KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Vyd. 1. Karolinum, 1998, 345 p. ISBN 80-718-4515-9.s.29

při toku řek (Polabí).³³ Ne vždy s vznikl městský útvar v návaznosti na předchozí vývoj, nebo existenci trhů.³⁴ Ani samotný zakládací akt města nepředstavoval pouze samotnou výstavbu, ale i obdržení privilegií od panovníka.³⁵ Obyvatelé měst se postupně přeměnili, pod vlivem panovnické moci, z původních královských poddaných na nově vznikající vrstvu svobodných měšťanů.³⁶

Úřady spojené s městskou správou

Panovníkovým zástupcem ve městě byl rychtář (vilicus, fojt).³⁷ Fungoval jako správce města.³⁸ Úřad mu byl pronajímán od panovníka a to na dobu určitou, doživotně či dědičně. Rychtář měl soudní pravomoc u všech typů městských soudů, zodpovídal za vyřešení konfliktu, vynesení a vykonání rozsudku. Na starost měl mimo jiné i financování probíhajícího soudního řízení.³⁹ Odvolání od městského soudu bylo možné prostřednictvím každoroční návštěvy podkomořího nebo v případě poddanských měst návštěvy majitele města.⁴⁰

Na konci 14. století se ve městech vyvíjí nový správní orgán- městská obec. Jednalo se o širší shromáždění měšťanů. Městská obec původně tvořila schvalovací orgán a byla svolávána výjimečně k potvrzení výnosů rady, měla také reprezentativní charakter⁴¹. Pod názvem velká obec se stále méně využívala

³³ DOBEŠ, Jan. JANÁK, Jan. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-807-1069-065. s.206

³⁴ KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Vyd. 1. Karolinum, 1998, 345 p. ISBN 80-718-4515-9.s. 115

³⁵ KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Vyd. 1. Karolinum, 1998, 345 p. ISBN 80-718-4515-9 .s.119

³⁶ Tamtéž s. 120

³⁷ KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Vyd. 1. Karolinum, 1998, 345 p. ISBN 80-718-4515-9.s. 228

³⁸ V období probíhající husitské revoluce post rychtáře v husity obsazených městech nevykonával královský úředník, rychta však byla zachována města si volila a dosazovala vlastního kandidáta. V 15. a 16 století měl rychtář spíše „policejní úlohu. Viz: KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Vyd. 1. Karolinum, 1998, 345 p. ISBN 80-718-4515-9 .s.243 - 244

³⁹ Tamtéž s.229

⁴⁰ DOBEŠ, Jan. JANÁK, Jan. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-807-1069-065.s. 45

⁴¹ Tamtéž s.242

v období husitství, její funkce převzala obec- shromáždění všech měšťanů. Z jejich středu povstala rada starších, kteří mohli nabýt velké politické moci. Správa zůstala zachována v původním stavu, jen byla vykonávána v menším rozsahu.⁴² V katolických městech na Moravě nedošlo k žádné zásadní změně. Města se osamostatňovala a následně si vydobyla uznání svých práv a potvrzení v pozici dalšího stavu, který chtěl podíl na vládě. Se vzrůstajícím stavovství měst se množily konflikty mezi nimi a šlechtou na poli ekonomickém a hospodářském. Nastalou situaci řešilo Vladislavské zřízení zemské (1500), které městům vesměs nepřiznává žádná stavovská práva a spor byl řešen ve prospěch šlechty.⁴³ Během 15. a 16. století rada přebrala soudní pravomoc v rámci městské správy.⁴⁴ Sbor konšelů, se střídal na přední pozici primasa a obstarával správu městského hospodářství. Městská administrativa zaměstnávala např. písaře nebo notáře, s růstem významu zde docházelo ke vzniku specializovaných městských úřadů.⁴⁵ Ránou pro „stavovství“ velkého množství měst byla hospodářské sankce za účast na povstání z roku 1547. Trest stanovoval zabavení jakéhokoli příjmu a odevzdání majetku královské komoře. Od té doby se ve městě vyskytoval na zasedáních rady královský rychtář, který měl předejít případným dalším potížím. Opět se tato skutečnost silněji projevila v Čechách, na Moravě probíhal vývoj nerušeně dál.⁴⁶ Z městské samosprávy byla vyňata správa případných universit, klášterů a kapitul usídlených v rámci města.

Cestou obdobných procesů se nutně musela vydat i Boleslav. Problematika „dvoupanství“ zde sehrála také určitou úlohu.⁴⁷ Zejména v období husitských

⁴² DOBEŠ, Jan. JANÁK, Jan. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-807-1069-065.s. 53

⁴³ DOBEŠ, Jan. JANÁK, Jan. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-807-1069-065.s. 85,86

⁴⁴ KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Vyd. 1. Karolinum, 1998, 345 p. ISBN 80-718-4515-9 s.243

⁴⁵ KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Vyd. 1. Karolinum, 1998, 345 p. ISBN 80-718-4515-9 .s.247-248

⁴⁶ DOBEŠ, Jan. JANÁK, Jan. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-807-1069-065.

⁴⁷ Bohužel o problematika „dvoupanství“ v Boleslavi není blíže rozpracována a pro její interpretaci nejsou dochovány žádné adekvátní zdroje

bojů, kdy se bývalá knížecí akropole na nějakou dobu ocitla v rukou husitů, zatímco podhradí bylo obsazeno oddíly pánů z Michalovic.⁴⁸ Hospodářská sankce v roce 1547 postihla i Boleslav, která se poté stala součástí komorního majetku.⁴⁹

Středověká Boleslav byla pouze městečkem a její velikost se rovnala spíše větší vesnici, patrně pouze přítomnost starého knížecího paláce a svatováclavská tradice poskytovali místu určitý sociálně kulturní kapitál a prestiž. Proto byla schopna udržet si postavení jako správní místo zhruba od počátku 10. až do první poloviny 14. století, kdy její místo postupně obsazoval sousední Brandýs. Právě díky širokému veřejnému povědomí, šířenému prostřednictvím církve a panovníka, nedošlo k celkovému úpadku místa, jelikož ho vždy bylo možné spojit s osobou sv. Václava.

V. Stará Boleslav jako centrum církevní

1. Otázka falz v českém prostředí a staroboleslavské falzum

Jedním z nejdůležitějších materiálů, nelegendistické povahy, vypovídajícím o církevních procesech v Boleslavi je donační listina zdejší kapituly. Vzhledem k tomu, že je to falzum je nutné se také zmínit, za jakým účelem takovéto dokumenty vznikaly, jak byly vnímány a co představovaly pro „českou“ diplomatiku. Navíc má označení falzum pejorativní nádech a je třeba toto uvést na pravou míru.

Falza se dají rozdělit na několik typů. Moderní padělky vznikaly ve velkém časovém odstupu oproti datu jejich údajného vzniku. Pohnutky pro jejich vytvoření byly různé. Nejčastěji měly za úkol podpořit starobylost rodu (Falza Oldřicha z Rožmberka) nebo za vědeckými účely (např. rukopisy Zelenohorský a Královédvorský)⁵⁰. Dalším typem jsou padělky staré. Ty vznikaly v bližším časovém horizontu od data údajného vytvoření, než falza nová. Důvodem jejich

⁴⁸PRÁŠEK, V. Justin. *Brandýs nad Labem, město panství i okres*. Praha. 1875. s. 401

⁴⁹ PRÁŠEK, V. Justin. *Brandýs nad Labem, město panství i okres*. Praha. 1875. s. 401

⁵⁰ FIALA, Zdeněk. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. ŠEBÁNEK, Jindřich. *Česká diplomatika do r. 1848*. Praha. 1971. s. 27

vzniku bylo zajištění dávno přiřčených výhod, materiálních či peněžních falzátorovi nebo člověku, který sepsání listiny inicioval.⁵¹ Posledním typem falz jsou kancelářské padělky – tento druh listin vznikal v kanceláři vydavatele, ovšem bez jeho vědomí.⁵²

Pro tuto práci jsou stěžejní falza stará. Zde je nasnadě pátrat po motivech vzniku těchto listin a důležité je také vnímání fenoménu falz středověkou veřejností.

Vnímání falz ve středověku

Chápání falz mezi středověkými lidmi bylo podstatně jiné, než jak by se stavěl k této skutečnosti moderní člověk.

Uplatňovalo se zde kolektivní vědomí o tom co je vlastně pravdivé a co nikoliv a stejně tak se nahlíželo i na falza. Pokud vznikala za cílem nikoho neklamati a zajistit původní přiřčená práva (donace, finanční důchody a jiné) ostatním generacím byla jako podklad v podstatě tolerována. Stejně tak pokud šlo o pokus kodifikace „starého práva“, které jakožto starší bylo považováno za legitimnější.⁵³

Proč a jak falza vznikala?

Počátek vzniku falz ve středověku je možné datovat do 2. poloviny 11. století a vrcholil na přelomu 12. a 13. století. Souvisel se vznikem diplomatiky v českém prostředí a počátkem snah o kodifikaci právních zvyklostí v listinné formě.⁵⁴ Tato problematika se, v obecné rovině, vztahuje k celkovému procesu přerodu v postupování při právních záležitostech v 11. století. Pomalé pronikání zavádění listin se v reálu ještě mísilo s využíváním starého zvykového práva, které vcházelo v platnost provedením určitého rituálu či postupu (mše svatá, vyhašení vlastní události, hostina). V případě potřeby potvrzení nějakého problému obě

⁵¹F IALA, Zdeněk. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. ŠEBÁNEK, Jindřich. *Česká diplomatika do r. 1848*. Praha. 1971. s. 27

⁵²F IALA, Zdeněk. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. ŠEBÁNEK, Jindřich. *Česká diplomatika do r. 1848*. Praha. 1971. s. 27

⁵³ŠRÁMEK, Josef. "Aby události neunikly paměti." *Středověká listinná falza a kláštery*. In: Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis : ideje, iluze a realita v dějinách / Předseda red. rady Jiří Knapík Opava : Slezská univerzita v Opavě 2, (2009,) s 36

⁵⁴ Tamtéž s. 15

strany přikročily k využití svědků oné události.⁵⁵ Pokud už vznikl nějaký zápis listinného charakteru, jednalo se o takzvaná aktový záznam (aktum). Tento dokument obsahoval základní údaje o události, případně mohl uvádět i některé svědky a v budoucnu mohl být využit jako podklad pro sestavení samotné listiny. Sám aktový záznam jako takový nebyl po právní stránce platný.⁵⁶

Padělaná listina mohla fyzicky vzniknout několika způsoby: na možné pravé listině byl přepsán vydavatel, na původní listinu mohlo být něco připsáno či odstraněno vyškrábáním textu (mohl být vyškrábán i text značného rozsahu a nahrazen novým), opsání nějakého akta anebo mohla být sepsána nová listina (obsahující text ze staré listiny i novější přídávky) pokud došlo k poškození nebo zničení listiny původní.⁵⁷

Mezi první falza v českém prostředí patřily většinou donační nebo zakládací listiny vtahující se k různým církevním institucím, obsahující jejich nadání majetky či jinými výhodami, což svědčí o dalším postupu christianizace shora (ještě Hnězdenská dekreta Břetislava I. se ohrazovala k nežádoucímu počínání „Čechů“ jako například pohřbívání mrtvých mimo hřbitovy, opilství, nesvěcení nedělí a svátků, přežívání některých pohanských praktik a jiné.⁵⁸)

Do skupiny listin s datem údajného vzniku od 40. let 11. století do konce vlády Břetislava I. se řadí zejména zakládací listiny kapitul staroboleslavské a

⁵⁵ ŠRÁMEK, Josef. "Aby události neunikly paměti." *Středověká listinná falza a kláštery*. In: Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis : ideje, iluze a realita v dějinách / Předseda red. rady Jiří Knapík Opava : Slezská univerzita v Opavě 2, (2009,) s. 15

HRUBÝ, Václav. *Tři studie k české diplomatice*. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1936. s. 5

⁵⁶ HRUBÝ, Václav. *Tři studie k české diplomatice*. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1936. s. 5

HRUBÝ, Václav. *Tři studie k české diplomatice*. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1936. s. 18

⁵⁷ HRUBÝ, Václav. *Tři studie k české diplomatice*. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1936. s. 75

ŠRÁMEK, Josef. "Aby události neunikly paměti." *Středověká listinná falza a kláštery*. In: Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis : ideje, iluze a realita v dějinách / Předseda red. rady Jiří Knapík Opava : Slezská univerzita v Opavě 2, (2009,) s. 22

⁵⁸ KRZEMIENSKA, Barbara. *Břetislav I. Čechy a střední Evropa v první polovině XI. století*. 2. Vyd. Praha: Garamond, 1999. 390 s. ISBN 80-901760-7-0. S.

vyšehradské, zakládací listina kláštera v Rajhradě, Litoměřicích, Broumově a Břevnově. Všechny tyto listiny jsou považovány za falza vzniklá během 12. a 13. století. Falzátor všechny tyto listiny připsal Břetislavovi I.⁵⁹, až na zakládající listinu z Hradiště u Olomouce (datovanou do roku 1078). Jejichž vydavatelem měl být olomoucký kníže Ota s manželkou Eufemií.⁶⁰

Vesměs všechny výše uvedené listiny nesou mezi sebou velkou podobnost po stylistické stránce. Na základě výzkumu vedeného na téma jednotlivých falz a jejich porovnání mezi sebou, bylo napsáno mnoho prací. Mezi odbornou veřejností jsou nejvíce uznávané názory a výsledky bádání průkopníka v oboru Václava Hrubého a jeho „Tři studie k diplomacie“ z roku 1920. Rozpracování tématu se také věnovali Hrubého následovníci Josef Vítězslav Šimák, Rudolf Urbánek, Jindřich Šebánek a Sáša Dušková.

V této studii je důležité věnovat se z blízka prvně jmenované listině k založení staroboleslavské kapituly.

Zakládací listina staroboleslavské kapituly

Tento dokument se váže ke kolegiální kapitule založené na místě mučednické smrti knížete Václava ve Staré Boleslavi. Z důvodu pokání za Břetislavovo činění v Polsku.

Založení kapituly datuje Kosmas do roku 1039 a zmiňuje: „*velmi pěkný klášter, v němž jak i podnes viděti, Bohu slouží četné shromáždění bratří a kde je zřízeno proboštství a bazilika velmi úctyhodná*“⁶¹ Tudíž je zřejmé, že v době kdy vznikala kronika, fungovala kapitula i s množstvím příslušníků kléru. O nějakém kapitulním majetku však kronikář mlčí.

Vzhledem k absenci jiných materiálů je nasnadě věnovat se přímo falzu zakládací listiny. Už sama datace je velmi sporná. Uvádí se data od 11. až po 12. století. Václav Hrubý tvrdí, že listina ve stavu v jakém se dochovala, musí být sepsána

⁵⁹ HRUBÝ, Václav. *Tři studie k české diplomacie*. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1936

⁶⁰ HRUBÝ, Václav. *Tři studie k české diplomacie*. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1936. s. 81

⁶¹ Kosmova kronika česká (ed. M. Bláhová, Z. Fiala). Praha 1972. s. 86

PÁRTLOVÁ, Karin. *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách*. 2009. vyd. ISBN 9788090398559. s. 39

před rokem 1136, na základě nějakého akta. Novější zkoumání Zdeňka Fialy také řadí listinu do 12. století, ale nepředpokládá, že ke vzniku listiny bylo využito aktum⁶². Možnou odpověď nabízí listina z roku 1298, kdy se řeší spor boleslavské kapituly a olomouckého biskupa Děřficha o desátky na Znojemsku a Bítovsku a o desátky na mostném a celném na stejném území. Tento exemplář se hlásí k Vratislavovi II. jako vydavateli. Bohužel se listina dochovala pouze v opisu z 2. poloviny 14. století, která se také hlásí k Vratislavovi II.⁶³ Z důvodu toho, že se dochoval pouze opis, jsou zde opět pochybnosti, kdo byl vydavatelem. Byla zde připuštěna možná chyba opisovače a to záměna jmen Bratislaus (Břetislav) za Wratislaus (Vratislav) toto vysvětlení nelze nijak podložit, takže se stává pouhou domněnkou Václava Hrubého. Hodnověrnější je připsání listiny Vratislavu II. Tato teorie se dá podpořit srovnáním listiny z kláštera Hradiště u Olomouce.⁶⁴ Hradištská listina, vydaná knížetem Otou Olomouckým, který jí nadal statky a dalšími výhodami a o několik dní později i jeho bratrem Vratislavem II., který donaci obohatil o další území (Ves Uhersko v Čechách s příslušenstvím) je v některých pasážích téměř shodná s tou boleslavskou.⁶⁵

Výše popsaná geneze listin naznačuje, že všechny tři dokumenty složil stejný „skladatel“ a tudíž směřuje dataci boleslavské listiny do doby Vratislava II. Dalšími vodítky pro dataci v rozmezí let 1061 – 1092 jsou určitá použitá slova a větní spojení, nebo určité skutečnosti, užívané v době vlády Vratislava II.. Václav Hrubý toto uvádí na příkladu, vztahujícímu se k moravským donacím. Použití slova „dux“⁶⁶ což znamená kníže nebo vévoda. Místo výrazu „fundátor“ (zakladatel)⁶⁷ nebo „constructor“⁶⁸ (stavitel, zakladatel) což svědčí pro

⁶² Aktum nebo aktový záznam je prvotní zápisek o události, nemá právní platnost a mohl být použit jako podklad pro vytvoření následné listiny. Viz: HRUBÝ, Václav. *Tři studie k české diplomacie*. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1936 s. 74

⁶³ HRUBÝ, Václav. *Tři studie k české diplomacie*. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1936 s. 74

⁶⁴ Tamtéž. s. 74, 75

⁶⁵ BISTRICKÝ, Jan. *Zakládací listiny kláštera Hradiskou Olomouce a počátky české panovnické listiny*. Vlastivědný věstník moravský. 1993, roč. 45, s. 131-136

⁶⁶ ŠENKOVÁ, Silva. *Latinsko-český, česko-latinský slovník*. 3. opravené vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, 262 s. ISBN 80-718-2144-6. s 40

⁶⁷Tamtéž s. 50

vratislavský původ listiny. Kdyby listina spadala do doby vlády Břetislava, určitě by bylo využito slova fundátor nebo constructor.⁶⁹

Podle všech zde utříděných faktů se dá nakonec usoudit, že autorem první listiny vztahující se k donaci a založení staroboleslavské kolegiální kapituly je Vratislav II. Samotná listina pravděpodobně vznikla mezi lety 1061 – 1067. V roce 1289 se stala podkladem pro při o desátky ze statků na Moravě, jenž zde byly boleslavským kapitulárům přiznány. Fyzicky se dochovala až v opisu z 2. poloviny 14. století.⁷⁰ Toto falzum je považováno za jednu z nejstarších listin v české historii.

Důležité znaky v konceptu listiny

Listina si zachovává obecné rozložení středověkých dokumentů. I v intitulaci používá „Bratislaus princeps Boemorum“ (Břetislav, přední mezi Čechy) označení „dux“ používá až dále v textu, v naraci a dispozici. Panovník oznamuje založení kláštera (monasterium) zasvěcené svatému Václavovi. Uděluje klášteru desátky z Boleslavska a Žatce. Vesnice na Moravě: Rokytná, Bítov a Znojmo a desátky z těchto vesnic, mostné a celné.⁷¹

I přesto, že je listina prokazatelně falzum, představuje důležité propojení uctívání Václavského kultu v Čechách i na Moravě, kterou nově získal Břetislavův otec. Provázání Čech a Moravy po správní, duchovní i kulturní stránce, obohaceno o kult národního světce, jistě přispělo k větší kontinuitě obou částí „České země“. Jedním z vnějších projevů Břetislavových snah o celkovou centralizaci vlády bylo i založení různých církevních institucí. I když vznik kapituly inicioval papež, Břetislav si vybral právě Boleslav, patrně z důvodu spojitosti se sv. Václavem, k její stavbě.

⁶⁸ Tamtéž s. 29

⁶⁹ HRUBÝ, Václav. *Tři studie k české diplomatice*. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty. 1936. s. 75

⁷⁰ MOM-CA [online]. [cit. 2014-05-29]. Dostupné z: <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-APH/AMK/001-I%7C1/charter?q=CDB%20I.%20382>

⁷¹ HRUBÝ, Václav. *Tři studie k české diplomatice*. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty. 1936. s. 12, 77, 78

2. Stručná historie, založení a fungování staroboleslavské kapituly

Historie kapituly

V kontextu poměrů v raně středověkých Čechách je potřeba definovat co je kapitula a kdy a za jakých podmínek vznikaly podobné instituce. Vznik obdobných společenství kleriků můžeme datovat ke konci 5. století, kdy je u svého kostela zakládá sv. Augustin. Obdobné kapituly vznikají u nejvýznamnějších církevních staveb, jako jsou biskupské či arcibiskupské kostely. Většinou je společenství kanovníků řízeno kodexem s určitými pravidly a má vlastní hierarchii. Kodexem uznávaným v určitých obměnách po celý středověk byla tzv. Cášská statuta⁷².

Hlavní náplní práce kanovníků bylo pečovat o svatá místa a konání velkých bohoslužeb. Kapituly také zajišťovaly péči o farníky po duchovní i materiální stránce. V průběhu středověku kanovníci postupně přestávali sídlit na farních kostelech a stávali se takzvané nesídelními kanovníky. Mnohdy drželi i více obročí a mohli dosáhnout vysokého církevního úřadu v rámci Českého království. Kolegiální kapituly byly většinou přímo podřízeny papeži.⁷³

Výše popsané faktory se do týkaly mimo jiné i života v boleslavské kapitule, která po celý středověk zůstala věrna katolické víře. Život kanovníků byl poznamenán zejména husitskými nepokoji a jejich odchodem do Žitavy. O působení kanovníků v Žitavě bohužel nejsou dostupné informace. Je možné pouze spekulovat o jejich pobytu někde v blízkosti panovníka, který zde také sídlil během husitských válek. O kapitulní majetek v Boleslavi i jinde postaráno nebylo a kanovníci po návratu museli vymáhat svůj původní majek v restituci zpět.⁷⁴

Místo prošlo následnou velmi pomalou obnovou, přesto kontinuita fungování místa zůstala zachována. Nejspíše pro hlubokou „celonárodní“ tradici spojenou s kultem sv. Václava

⁷²V roce 811 konaný koncil v Cáchách stanovil soupis pravidel pro kanovníky katedrálních i kolegiálních kapitul. Cášská statuta byla v mnohém inspirována nediktýnskou řeholí, proto se život kanovníků v mnohém podobal životu mnichů a řádových bratří.

⁷³ PÁRTLOVÁ, Karin. *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách*. 2009. vyd. ISBN 9788090398559. s 27- 28

⁷⁴ PÁRTLOVÁ, Karin. *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách*. 2009. vyd. ISBN 9788090398559. s 44-4

Založení kapituly

Založení kapituly ve Staré Boleslavi je spojeno se jménem knížete Břetislava I. Popud k založení kapituly vzešel od papeže Benedikta XI. Ten nařídil Břetislavovi pokání v podobě donace a založení církevního místa po jeho spanilé jízdě do Polska a odvezení ostatků sv. Vojtěcha jeho bratra Radima - Gaudentia, a pěti svatých bratří poustevníků z Hnězdna.⁷⁵

Patrně pietnost a úcta k místu vedla Břetislava k založení kapituly právě ve Staré Boleslavi. V kapitulní bazilice sv. Václava pak byly uloženy statky svatých bratří a Radima – Gaudentia, okolo roku 1039 pak nový kostel vysvětil pražský biskup Šebíř.⁷⁶

Majetek kapituly

O Kapitulním majetku se dozvídáme hlavně z opisu listiny ze 17. století a dalších listin řešících majetko – právní spory kapituly s jinými osobami či institucemi. Jako například dokument z 22. června 1293, kde staroboleslavská kapitula pronajímá louckému klášteru ve Znojmě užívání desátků, které jí náleží z louckého kláštera a z jistých klášterních kostelů⁷⁷. Zmínka z roku 1354, Stará Boleslav, staroboleslavská kapitula potvrzuje a ratifikuje rozsudek, vyneseny v jejím sporu s klášterem cisterciáček na Starém Brně o (viničné) hory mezi Hustopečemi a Nikolčicemi⁷⁸. Toto potvrzuje, že kapitula se těšila relativně velké vážnosti. Dalším ze zmínek o dění v kapitule je ze září 28. 1510 kdy Král Vladislav dává Janovi ze Šelemberka a z Kostí patronátní právo nad kostelem sv. Kosmy a sv. Damiána ve Staré Boleslavi⁷⁹. Vzhledem k tomu že se zakládací listina dochovala pouze v opisu, není možné rozlišit původní a následně přidružené donace.

⁷⁵Kosmova kronika česká (ed. M. Bláhová, Z. Fiala). Praha 1972. s. 84

⁷⁶Kosmova kronika česká (ed. M. Bláhová, Z. Fiala). Praha 1972. s. 86

⁷⁷MOM-CA [online]. [cit. 2014-05-29]. Dostupné z: http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-MZA/E57/1293_VI_22/charter#anchor?q=star%C3%A1_Boleslav

⁷⁸MOM-CA [online]. [cit. 2014-05-29]. Dostupné z: http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-MZA/E09/1354/charter#anchor?q=star%C3%A1_Boleslav

⁷⁹MOM-CA [online]. [cit. 2014-05-29]. Dostupné z: http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-SOAT/CizyStatky/121/charter#anchor?q=star%C3%A1_Boleslav. 12. 12. 2012

Prvním majetkem kapitulu pravděpodobně vybavil už Břetislav I. Je možné spekulovat o nejbližších vesnicích v okolí Staré Boleslavi. Popovice, Zápy, Dřísy. Protože državy kapituly netvořily souvislé panství, přináležely kanovníkům i Dětenice s přilehlými lesy a některá místa na Moravě. V době vlády knížete Břetislava, byla Morava 20 let součástí Českého knížectví. Donací určitých míst na Moravě chtěl Břetislav pravděpodobně ještě více provázat sounáležitost těchto dvou územních celků. Jako další komodity kanovníkům byly dodávány řemeslné výrobky. A také kapitule podléhali služební lidé, většinou žijící v spravovaných oblastech⁸⁰. Další služby a řemesla se vztahovaly na kapitulní dvůr. Zde se shromažďovaly zemědělské produkty a řemeslné výrobky. Trvalou službu v kapitule zajišťoval systém tehdy obvyklého dědění služby z otce na syna.

Užívání kapitulního majetku a prebendy

Původní majetek měl být využíván svorně všemi členy kapituly.

Tato praxe se však moc neuplatnila a po čase se majetek začal rozpadat na prebendy pokrývající potřeby jednotlivých kapitulárů. Prebendy⁸¹ ale nadále zůstávaly majetkem kapituly. Současně s rozdělením prebend se také vyvíjel vnitřní hierarchický řád funkcí v kapitule. Ve 13. století se ve vedoucí správní funkci kapituly ustanovil děkan, který držel dohled i nad liturgickými záležitostmi.⁸²

Probošt se stal reprezentativní osobou kapituly. Většinou sídlil v Praze. Od poloviny 14. století, kdy byla propojena funkce staroboleslavského probošta s funkcí kanovníka v katedrální kapitule sv. Víta, se přesídlení probošta stalo trvalé.⁸³

⁸⁰PÁRTLOVÁ, Karin. *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách*. 2009. vyd. ISBN 9788090398559.s 37 -38

⁸¹ Prebenda: jinak beneficium či obročí – výnos z fundace, majetku, nebo naturálií, přičtených církevní instituci, sloužících k obživě kněží nebo jejich společenství, viz. PÁRTLOVÁ, Karin. *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách*. 2009. vyd. ISBN 9788090398559.s 37 - 38

⁸² Tamtéž s. 41

⁸³ PÁRTLOVÁ, Karin. *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách*. 2009. vyd. ISBN 9788090398559. s 40 - 44

Většinu ze svého zboží si kapitula udržela až do husitství, které znamenalo i pro ostatní instituce bod zlomu. Staroboleslavští kanovníci uprchli do Žitavy a po návratu do Boleslavi je čekali soudní spory o zabavený majetek.⁸⁴ O velkou část majetků nakonec stejně přišli a kanovníci se postupně usadily na jednotlivých farnostech.

Život v kapitule

Ve 13. a zejména 14. století se při kapitule objevuje množství dalších duchovních a nižšího kléru.

V duchovenstvu se objevili vikáři, kteří zastupovali nepřítomné kanovníky v jejich povinnostech. Tito kanovníci se nazývali nesídelní. Naopak zde byla snaha podporovat sídelní kanovníky různými výhodami, slibem větší prebendy a podobně. Bohužel se, celkově spíše nedařilo držet kanovníky u svého kostela a docházelo k postupnému úpadku společného života kanovníků. Docházelo také k takzvanému mnohoobročnictví, kdy jeden kanovník pobíral více prebend z několika výnosů.⁸⁵

Ve 14. století projevila snaha o kodifikaci poměrů a v kapitule a to sepsáním kapitulních statut. Ta stanovovala práva a povinnosti členů kapituly a případné tresty za neplnění povinností.

První statuta byla vytvořena pro vyšehradskou kapitulu, ostatní kapituly se řídily nařízením pražského arcibiskupa.

V roce 1358 podnikl arcibiskup Arnošt z Pardubic vizitační cestu do Staré Boleslavi. Jeho vizitační protokol sepsaný po návštěvě vyústil ve statuta pro boleslavskou kapitulu.⁸⁶

Obsah statut

Statuta vycházejí z pravidel pro vyšehradskou kapitulu. Specifikují skladbu sboru kapituly a uvádějí v obraz některé nejasnosti.

⁸⁴ PÁRTLOVÁ, Karin. *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách*. 2009. vyd. ISBN 9788090398559. s 35 - 40

⁸⁵ Tamtéž s. 45-47

⁸⁶ PÁRTLOVÁ, Karin. *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách*. 2009. vyd. ISBN 9788090398559 s. 45 – 46.

Dále upřesňují počet kapitulních hodností, které zahrnují probošta, děkana a scholastika. V čele kapituly stojí probošt, mezi jeho povinnosti patří správa světských záležitostí komunity, pokud by je zanedbával, následuje trest udělený arcibiskupem. Vést a konat bohoslužby a jiné církevní náležitosti náleží k povinnostem děkana a scholastik se věnoval řízení školy.

Statuta naopak nepřipouští kustoda jako hodnost, připouští ji pouze jako formu služebnictví. Nicméně funkce stále zůstává a mezi povinnosti kustoda patřilo dohled nad úpravou kostela při důležitých svátcích a nešporách. Kustod měl k ruce i pomocníka, sakristana, který se staral o méně důležité věci kostela. Nedodržování nošení předepsaného oděvu a tonzury znamenalo pokutu. Stejně tak porušení přísné rezidence u kapitulního kostela. Bratři mohli toto místo opustit pouze ve výjimečných případech a to po udělení dispenzu.

Zároveň mělo přestat docházet k pronajímání obediencí kanovníkům a jiným církevním obcím.⁸⁷

Kapitula se kromě statut řídila také obecnými pravidly církevní správy.

3. Církevní správa ve středověku

Podobně jako v případě městské správy není ani v tomto případě dostatek konkrétních důkazů, nezbývá než použít analogické informace.

Vznik církevních center navazoval na pozdně římského právo. Prolínání kultur ve střední Evropě navíc vyžadovalo akceptování nároků nově vznikajících států, hlásících se ke křesťanství i přežívání některých vzorců přejatých z „pohanských“ časů.⁸⁸ Pro fungování prvotních církevních institucí v raném středověku byl zvláště důležitý vztah majitele půdy a zakladatel. Zakladatel = majitel kostela či kláštera, který měl právo ovlivňovat dění v této instituci (doslazování kněží, finance a jiné). V 9. a 10. století spadalo České knížectví do Řezenské diecéze. Vznik pražského biskupství byl velmi silným projevem osamostatnění Českého knížectví po stránce církevní i světské. Zakladatelem biskupského kostela byl

⁸⁷ PÁRTLOVÁ, Karin. *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách*. 2009. vyd. ISBN 9788090398559 s. 46 – 48.

⁸⁸ DOBEŠ, Jan. JANÁK, Jan. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 570 s. ISBN 978-807-1069-065. s. 172

panovník Boleslav II., tudíž byl i jeho majitelem. Skrze knížete také biskupství získávalo donace. Biskupa tedy jmenoval kníže a považoval ho za kaplana daného kostela. Snaha církevních činitelů o emancipaci a nezávislost na panovníkovi vyvolávala, neustálé spory.⁸⁹ Zbraněmi panovníka bylo i nadále zakládání kostelů a klášterů v jeho vlastnictví. Vrcholem sporu mezi panovníkem a církví bylo založení olomouckého biskupství Vratislavem II. jako snaha o omezení moci biskupství pražského. Po biskupstvích nabývaly na důležitosti hradské kostely. Představeným komunity hradských kněží byl arcikněz (archipresbyter), dosazovaný do úřadu panovníkem nebo údělníkem či kastelánem, jeho pravomoci podléhali jak hradští klerici, tak ostatní kněží usazení v jeho obvodu. Správní církevní jednotkou se staly velkofarnosti, které geograficky kopírovaly úděly nebo jiné světské správní celky. Pro úplnost arcikněz pražského obvodu zastával funkci biskupa. Od počátku 11. století, hustěji ve 12. století dochází ke stavbě vlastnických kostelů příslušníky vznikajících šlechtických rodů. Tyto kostely se většinou nevázaly na velkofarnosti⁹⁰ a hradské celky, ale pronikaly na venkov nebo do volného prostoru. Neměli ani stejnou váhu jako hradské kostely, většinou se zde prováděla pouze běžná liturgie. Důležitější obřady (svatba, pohřeb) byly vykonávány v hradsčém kostele.⁹¹ Z toho lze usuzovat, že některý z kostelů na staroboleslavské akropoli zastával funkci hradsčého kostela, protože je zde doložen Kosmou pohřeb Václavův v 10. století, o pohřbívání dalších osob navíc vypovídají četné archeologické kosterní nálezy i z pozdějších dob.⁹² Ve druhé

⁸⁹. RAZÍM, Vladislav. *Prostorová identifikace a stručný stavební rozbor dochovaných částí gotického opevnění*. In.: BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia) : Přemyslid stronghold in the early Middle Ages. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6.s. 174

⁹⁰ Děkanství, vikariát- správní jednotka rozsahově větší než farnost a menší než diecéze. Pojem děkan je použit v benediktinské řeholi a v kapitulách se vyskytuje od 9. století. Viz: PÁRTL OVÁ, Karin. *Hmotné zajištění českých kolegiálních kapitul do poloviny 14. století (na příkladě Staré Boleslavi, Litoměřic a Vyšehradu)*. 2006. 27069. Vedoucí práce PhDr. Josef žemlička. s. 33

⁹¹ Tamtéž s. 173 a 175-177

⁹² BOHÁČOVÁ, Ivana. *Pohřbívání, topografie a charakteristika nálezových situací*. In. BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia) : Přemyslid stronghold in the early Middle Ages. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6.s. 221-224

polovině 12. století se společně se šlechtou začaly osamostatňovat i šlechtici založené kostely, už v poslední třetině 12. století je velkofarostní systém pomalu nahrazován farnostním systémem jenž se v českém prostředí usazuje až do konce 13. století, kdy se plně hierarchizuje a ustanoví se při ní i celá síť na sebe navazujících církevních úřadů, kdy hlavním představeným celé struktury byl biskup a jemu přímo podřízená funkce arcijáhna.⁹³

Emancipační snahy církve a reformní proud

Prvotním reprezentantem těchto snah byl druhý pražský biskup Vojtěch. Na jeho snahy fakticky navázal až olomoucký biskup Jindřich Zdík. Založil na Moravě první arcijáhenství, které na rozdíl od Čech fakticky navazovalo na tamější původní vekofarostní a arcijáhnové byli pokračovateli úřadu arcikněžích. Za jeho velký úspěch lze považovat jmenování kléru v jeho obedienci jím samým, na základě vlastnictví těchto kostelů (Vymohl si na knížeti darování kostelů do vlastního držení). Obdobnou změnou prošlo pražské biskupství až v 60. letech 12. století za Biskupa Daniela. Od počátku 13. století se na plno projevil spor o investituru českých biskupů. Hlavními otázkami sporu bylo osamostatnění na Říši a uznání plných práv církve na držbu majetku i podaných a soudní pravomoc nad příslušníky kléru v rukou biskupa.⁹⁴ Tato problematika se vyřešila až roku 1222 konkordátem Přemysla Otakara I., který potvrzoval církevní práva v plném rozsahu, tudíž na stejné úrovni krále a šlechty vzniká církevní stav. Zavádění konkordátu se v praxi táhlo ještě do první třetiny 14. století, rychleji probíhalo na statcích patřících původně panovníkovi, nastolení pravidel na šlechtických državách probíhalo pomaleji. V důsledku celého předchozího sporu vzniklo patronátní právo⁹⁵ jako opora pro biskupy a ostatní příslušníky církve. Církevní činitel tak mohl být jmenován nebo sesazen pouze biskupem. Biskup musel provádět dozor nad církevními činiteli, proto docházelo k členění již stávajících

⁹³ ⁹³ DOBEŠ, Jan. JANÁK, Jan. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 570 s. ISBN 978-807-1069-065. s. 174

⁹⁴ Tamtéž s. 176 - 179

⁹⁵ ⁹⁵ DOBEŠ, Jan. JANÁK, Jan. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 570 s. ISBN 978-807-1069-065. s. 177

celků a menší správní jednotky. Vznikají takzvané děkanáty, v jejichž čele stojí nový církevní úředník – děkan.⁹⁶ Děkan prováděl vizitace jednotlivých kostelů, řídil hospodářskou produkci a výběr církevních desátků a dávek. Právní a soudní dohled ve 13. století prováděl oficiál, nahrazující biskupského delegáta. I přes snahu ukotvit církevní soudnictví pevně na místě jsou oficiálové trvale usazeni ve svých funkcích až v 50. letech 14. století.⁹⁷

Po založení pražského arcibiskupství v roce 1344 dochází k centralizaci moci nad církví v Českém království v rukou arcibiskupa. Ten postupně nahradil místa v církevní organizaci novými úředníky podléhajícími pouze jeho vlivu vikáře. Vikáři začali vykonávat nejstarší agendu v písemné formě a to vyřizování beneficí – vybavení, darování majetku, privilegia a práva. Produktem činnosti vikářů jsou konfirmační a erekční knihy. Sepsání prvních knihy tohoto typu je zaznamenáno od roku 1354.⁹⁸

Špičkou správní a právní církevní infrastruktury byly synody. Svolával je biskup za účelem řešení aktuálních politických otázek a potřeb církevního života. Nejstarší zápisy ze synod pocházejí v konce 13. století.⁹⁹

V rámci církevní správy mají odlišné postavení kláštery a řeholní řády, které se spravovaly samostatně, a nezodpovídaly se představenému diecéze, ve které se nacházely. Všechny řády se řídily takzvanou řeholí, řádem, který byl ustanoven zakladatelem komunity nebo jeho následovníky a byly výlučně pod papežskou správou.

Husitské hnutí přestavovalo pro České království rozpad dosavadních církevních struktur. Zatímco na Moravě zůstala hieratická organizace poměrně dobře zachována, v Čechách nastala zcela jiná situace.¹⁰⁰

⁹⁶ Tamtéž s. 177- 178

⁹⁷ ⁹⁷ DOBEŠ, Jan. JANÁK, Jan. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 570 s. ISBN 978-807-1069-065. s. 179

⁹⁸ tamtéž 180 -182

⁹⁹ ⁹⁹ DOBEŠ, Jan. JANÁK, Jan. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 570 s. ISBN 978-807-1069-065. s. 182

¹⁰⁰ Tamtéž s. 184

Velkou váhu si na prohusitské reformní straně získala pražská univerzita, ta praktickou výkonnou moc sice neměla, ale k husitství přestoupivší pražský arcibiskup (působící na univerzitě) Konrád z Vechty ano. Díky těmto skutečnostem se církevní správa rozštěpila na dvě části: katolickou, řízenou dočasně z Žitavy, kde v tu dobu pobýval král. V Čechách prakticky fungoval temporální zpráva vedená administrátorem – s pravomocemi arcibiskupa a husitskou enklávu vedenou tábořským biskupem, zvolený samostatnou synodou tábořské obce. Struktura husitské správy byla obdobná jako katolická. Výsledkem husitského zásahu bylo srovnání důležitosti farních a jiných kostelů na stejnou roveň, stejně tak jako řady jednotlivých farářů a kazatelů si měli být rovny v pravomocech a právech.¹⁰¹

V období po přijetí Basilejských kompaktát v roce 1436 bylo problematické ustanovit společného arcibiskupa pro obě povolená náboženství a vyřešit se také musela obnovy schopnost husitských kněží. Toto řešilo ustanovení administrátorů zastupujících obě církve.¹⁰²

Po zrušení kompaktát v roce 1567 byla situace stále nevyrovnaná. Návrat ke starým pořádkům přineslo až povoláním Jezuitů a znovunastolením pražského arcibiskupa r 1561/62. Král přijal finanční odpovědnost za zřízení a obnovu arcibiskupství a mohl tak prosadit svoje zájmy a to hlavně ustanovování arcibiskupů. Samostatnou správu si nadále zachovalo pouze olomoucké biskupství, které se v 15. století osamostatnilo a stále volila svého představeného tamější kapitula.¹⁰³

¹⁰¹ DOBEŠ, Jan. JANÁK, Jan. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 570 s. ISBN 978-807-1069-065. S. 183-189

¹⁰²¹⁰² DOBEŠ, Jan. JANÁK, Jan. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 570 s. ISBN 978-807-1069-065. S. s. 187

¹⁰³¹⁰³ DOBEŠ, Jan. JANÁK, Jan. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 570 s. ISBN 978-807-1069-065. 190- 202

DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana. ZELENKA, Jan. *Curia ducis, curia regis*. Praha: Historický ústav, 2011, 309 s., [8] s. barev. příl. (faksim.). Práce Historického ústavu AV ČR, sv. 35. ISBN 978-807-2861-828. S. 42- 64

4. Svatováclavský kult a jeho vývoj ve středověku

Václav jako „symbol státnosti“ a „národní patron“ ve středověku

Vnímání svatého Václava, a kultu s ním spojeného, se vždy odvíjelo ve dvou rovinách a to v religiózní a státoprávní. Tyto dva pohledy se určitých období prolínaly nebo fungoval vždy jeden z nich. Popis jeho osoby a skutků se proměňoval také v závislosti na osobě, která legendy sepisovala nebo si ji objednala. V popisu života sv. Václava se také odráží kolektivní vědomí, vzor (např. mučedník, poustevník) uznávaný lidmi určité doby.¹⁰⁴

Raný středověk

Po vraždě sv. Václava vzniká hned několik legend, které celou záležitost popisují. Nejspíše brzy po tom se mezi lidmi šíří Václavský protokult. Jak určuje Petr Kubín porovnáním záznamů z Widukindovy a Kosmovi kroniky.¹⁰⁵

Velmi silným aktem zájmu o tohoto světce byla translace jeho ostatků a s tím spojený akt svatořečení. A snaha založit v Praze biskupství. Státoprávní váhu zemského patrona mu přisuzuje jeho zobrazování na mincích a pečetích Václavových následníku na knížecím stolci. Jaromír vládnoucí v první polovině 11. století mince opatřit Václavovým jménem, což byl významný krok, zejména pro využití uctívání sv. Václava v rámci státní ideje.¹⁰⁶ Václav byl zpodobněn na mincích raných přemyslovských knížat, např. denárech Boleslava I. a na mincích ražených knížetem Oldřichem. Až do vlády Břetislava I. se držel svatováclavský kult pouze v okolí Prahy a jejího biskupství.

Kult svatého Václava se odráží i na i na pečetích Vladislava II. Tyto pečetě nesou latinský nápis „Mír svatého Václava v rukou knížete Vladislava“. Po získání královské koruny nechává Vladislav I. razit nový nápis „Mír¹⁰⁷ krále Vladislava v

¹⁰⁴ KUBÍN, Petr. *Sedm přemyslovských kultů*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění ve vydavatelství Togga, 2011, 372 s. Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis, vol. 12. ISBN 978-808-7258-194. S. 125, 126

¹⁰⁵ Tamtéž s. 127

¹⁰⁶ SOMMER, Petr. TŘEŠTÍK, Dušan. ŽEMLIČKA Jaroslav.(ed). *Přemyslovci: budování českého státu*. Lidové Noviny, 2009. ISBN 9788071063520 s.

¹⁰⁷ Tento „Mír“ ovšem neznamená jen absenci válečného konfliktu, ale symbolizuje rovněž dobrý stav věcí v rámci společnosti, prosperitu a tradiční hodnoty při řízení státu. - Viz.: Stát, státnost a

rukou svatého Václava“. Toto gesto vyjadřovalo svěření královské moci Bohem skrz svatého – symbolická vláda nadále zůstává v rukou Václavových.¹⁰⁸

Oblíbenost sv. Václava jako světec, zapříčinilo hojně užívání jména Václav. Jako první použil toto jméno Boleslav II. pro jednoho ze svých synů. Oblíbenost tohoto jména přetrvala i v dobách, kdy Přemyslovce vystřídal jiné dynastie. Nejvýznamnějším nositelem tohoto jména je bezesporu syn Jana Lucemburského, Václav Lucemburský (Karel IV.).¹⁰⁹

Období Karla IV.

Karla IV. se velmi zasadil o propagaci svatováclavského kultu ve středověku. Karel financoval některé budovy a opevnění města Boleslav, nechal zvětšit Václava v universitní pečetě University Karlovy a při své římské cestě dopravil kult do Říma. Dalším jeho skutkem byla zhotovení tzv. svatováclavské koruny.¹¹⁰ Ta byla zhotovena v roce 1346 a měla být jakousi kopií staré přemyslovské předlohy. Pokud chtěl panovník korunu použít, musel zaplatit za její „pronájem“ (jelikož fakticky patřila pouze sv. Václavu)¹¹¹. Pro tento klenot nechal Karel IV. vybudovat jako schránku hrad Karlštejn. Tam se pak v části Velké věže nachází i výjev z Václavova života.

Svou náklonnost ke sv. Václavu projevil Karel IV. i tím, že po něm nechal pojmenovat dva své syny – Václava (jež zemřel ve věku 1 roku) a Václava IV.

rituály přemyslovského věku: problémy, názory, otázky : sborník příspěvků z konference konané dne 18. října 2005 v Brně. Vyd. 1. Editor Martin Wihoda, Demeter Malat'ák. Matices moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura a Muzeum Brněnska, 2006, 240 s. Země a kultura ve střední Evropě, sv. 4. ISBN 80-864-8837-3.s. 39

¹⁰⁸ SOMMER, Petr. TŘEŠTÍK, Dušan. ŽEMLIČKA, Jaroslav. (ed). *Přemyslovci: budování českého státu*. Lidové Noviny, 2009. ISBN 9788071063520.s. 154- 155

¹⁰⁹Svatý Václav: na památku 1100. výročí narození knížete Václava Svatého. Vyd. 1. Praha: Togga, 2010, 450 s. Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis, vol. 11. ISBN 978-808-7258-231.s. 239

¹¹⁰Svatý Václav: na památku 1100. výročí narození knížete Václava Svatého. Vyd. 1. Praha: Togga, 2010, 450 s. Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis, vol. 11. ISBN 978-808-7258-231. S. 253

¹¹¹Svatý Václav: na památku 1100. výročí narození knížete Václava Svatého. Vyd. 1. Praha: Togga, 2010, 450 s. Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis, vol. 11. ISBN 978-808-7258-231.s. 255

Doba husitská

Husité pojali Václavovu svátost jinak než katolíci. Pro katolíky byl šířitelem křesťanství, k němuž se hlásili a pojátkem k Václavovu předku, prostému oráči, za jehož potomky se považovali. Pro husitské hnutí představoval spíše vzor panovníka, jenž žil ve smyslu pravého křesťanství, netoužil po hromadění majetku, obohacování církve a sám osobně žil v askezi také jako panovník. Byl prostě pouhým křesťanem, jako každý z Husitů (navíc přijímal jak tělo, tak krev Páně).¹¹² O tom, že husité drželi Václava ve veliké úctě, svědčí i zpěv Svatováclavského chorálu v bitvě u Ústí nad Labem, v bitvě u Lipan či při volbě krále Jiřího z Poděbrad. (Za dob Jiřího z Poděbrad došlo opět k ražení mincí s Václavovou podobou.)¹¹³ Sv. Václav tak přežil toto období i další následujících krizí, stále v pozici všemi uznávaného patrona a světce.

Jak místo Boleslav tak i kult sv. Václava byly vnímány v rámci “veřejného mínění” každé epochy. Kult si žil vlastním životem někdy více, někdy méně ovlivňován panovníkem či církví, nezávisle na místě, které stálo u jeho zrodu.

Cesta od knížete – askety ke knížeti – bojovníkovi

Příběh Václavovy svatosti líčí hned několik legend pocházejících z českého i německého prostředí. Nejstarší legendou o životě svatého Václava je *creste fide christiana* z pera neznámého autora, pocházející z roku 975. Svatý Václav je zde vykreslen jako zbožný asketa a mučedník, nepodléhající tělesnému hříchu- což jsou hlavní atributy projevu jeho svatosti.¹¹⁴ Na stejné úrovni vykresluje sv. Václava Gumpoldova legenda sepsaná v 80. letech 10. století.¹¹⁵ Tato legenda vznikala na popud německého císaře Oty II. Což vykazuje znaky šíření

¹¹²Tamtéž s. 281-294

¹¹³ Český rozhlas, Svatováclavský kult ve střední Evropě od středověku po současnost, 28. září 2011, hovoří Doc. Jaroslav Šebek z Akademie věd

¹¹⁴KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. -12. století*. 1. vyd. Praha: Libri, v. <1>. ISBN 80727749211. s. 19 - 25

¹¹⁵KUBÍN, Petr. *Sedm přemyslovských kultů*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění ve vydavatelství Togga, 2011, 372 s. Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis, vol. 12. ISBN 978-808-7258-194.

svatováclavské tradice k nejbližším sousedům.¹¹⁶ Druhá staroslověnská legenda, slovanský překlad Gumpoldovy legendy z poloviny 11. století, pokračuje v trendu popisu Václava stále v rovině asketického mnicha.

V jiné rovině se odvíjí Václavovy kvality jako panovníka. Tato linie vlastností neběží sice úplně v pozadí, ale hraje spíše roli zrcadla, nastaveného jako návod a pokyny k vládě Václavovým nástupcům. Zobrazuje Václava jako spravedlivého soudce – tuto vlastnost staví do popředí vesměs všechny legendy zabývající se životem sv. Václava, ochránce vdov a sirotků, a panovníka, dobře pečujícího o „svůj“ lid.¹¹⁷

Kristiánova legenda reflektující otázky vnímání sv. Václava v první polovině 10. století, také spíše oslavuje Václava jako mučedníka a dochází zde k častým biblickým přirovnáním (autor, pravděpodobně příslušník přemyslovského rodu, přirovnává Václava a jeho schopnosti k Ježíši nebo sv. Petru). Vnímání sv. Václava se však stále ještě pohybuje v rovině religiózní, jeho lidské (světské) vlastnosti jsou spíše upozaděny.¹¹⁸ Autor předkládá sv. Václava v první řadě jako světce, ale na stejné úrovni důležitosti jsou i některé světské a panovnické kvality zejména výše zmiňovaný spravedlivý soudce, moudrý vládce a muž, jenž ctí staré zvyklosti. Také je zde poprvé poukázáno na Václava, jako bojovníka bránícího svou zemi. První staroslověnské legenda, která vznikla ve druhé čtvrtině 11. století, přináší do pojetí Václavovi svatosti další prvky světských vlastností a nově je obohacena i ideály a zásady rytířství.

¹¹⁶ Stát, státnost a rituály přemyslovského věku: problémy, názory, otázky: sborník příspěvků z konference konané dne 18. října 2005 v Brně. Vyd. 1. Editor Martin Wihoda, Demeter Malat'ák. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura a Muzeum Brněnska, 2006, 240 s. Země a kultura ve střední Evropě, sv. 4. ISBN 80-864-8837-3.s. 145,146, 199 -201

¹¹⁷ Stát, státnost a rituály přemyslovského věku: problémy, názory, otázky: sborník příspěvků z konference konané dne 18. října 2005 v Brně. Vyd. 1. Editor Martin Wihoda, Demeter Malat'ák. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura a Muzeum Brněnska, 2006, 240 s. Země a kultura ve střední Evropě, sv. 4. ISBN 80-864-8837-3. s. 145,146, 199 -201

¹¹⁸ Svatý Václav: na památku 1100. výročí narození knížete Václava Svatého. Vyd. 1. Praha: Togga, 2010, 450 s. Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis, vol. 11. ISBN 978-808-7258-231.s. 41,42

Václav tedy pojímá nejen, už zde nastíněný charakter světce, který je pomalu vytlačován zrcadlem spravedlivého vládce a křesťanského rytíře.¹¹⁹

Svatováclavské oslavy o hody

Den smrti svatého Václava vešel do povědomí lidí jako datum velebení a oslavování světce v duchu světském i náboženském.

Do konce 12. století bylo 28. září oblíbené pro konání politických aktů, projevoval se zde Josefem Žemličkou zmiňovaný „politický kalendář“ – kdy se politické akty děly v nejvýznamnější svátky, u nás svátky sv. Víta a sv. Václava. V tomto datu se scházeli přední čeští velmoži, potvrzovaly se smlouvy a dary klášterům i jiným institucím. V době Přemysla Otakara I. však dochází ke změně a svátky se nadále udržují jako kulturní a církevní záležitost, upadá jejich význam mocenský.

Nejhonosněji se svátek sv. Václava slavil nejspíše na Pražském hradě. Nejen že se konaly velké církevní bohoslužby a jiné rituály, poutníci přicházeli k bazilice sv. Víta na pražském hradě, kde byl sv. Václav pohřben.¹²⁰

Obdobně mohly fungovat oslavy a vnímání svatováclavských hodů v jiných hradech a na venkově.

Ve Staré Boleslavi se v tento den sloužily zvláštní zádušní mše a Karel IV. Dal zvláštní donaci na každodenní zpívanou mši u náhrobku sv. Václava., tato donace byla ještě navýšena dalšími dárcei.¹²¹

V souvislosti s oslavami vystupuje do povědomí i otázka péče boleslavských kanovníků o kult.

Kanovníci se jako takoví,¹²² spíše než aktivnímu šíření kultu, věnovali údržbě místa a provádění liturgie. Kul si žil svým vlastním životem a stal se součástí “ státní” ideologie.

¹¹⁹ Stát, státnost a rituály přemyslovského věku: problémy, názory, otázky : sborník příspěvků z konference konané dne 18. října 2005 v Brně. Vyd. 1. Editor Martin Wihoda, Demeter Malaťák. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura a Muzeum Brněnska, 2006, 240 s. Země a kultura ve střední Evropě, sv. 4. ISBN 80-864-8837-3. s. 145,146., 199 -201

¹²⁰ŽEMLIČKA, Josef. *Přemyslovci: Jak žili, vládli, umírali*. 2005. vyd. ISBN 8071067598.

¹²¹PÁRTLOVÁ, Karin. *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách*. 2009. vyd. ISBN 9788090398559. s 44-45

Je možné, že i z tohoto důvodu bylo potřeba pozvednout prestiž Boleslavi novými svatými: boleslavskými svatými bratry a paladiem země České.

5. Benedikt, Jan, Matouš, Izák, Kristin - pět svatých bratří ve Staré Boleslavi

Je zarážející, že se povědomí o jejich životě, smrti a úcta k nim nedochovala až do dnešních dnů podobně jako úcta ke sv. Václavovi. Počítají se mezi patrony České země, jsou spojováni s osobou sv. Vojtěcha a jejich svátek je slaven 25. srpna.¹²³

V českém středověkém prostředí jejich osudy nejprve zaznamenal kronikář Kosmas¹²⁴ na stránkách své latinské kroniky. Na něj však navazovali a čerpali z něj i následující kronikáři a postupně přizpůsobovali podobu legendy českému prostředí a politické situaci.

Někteří autoři takto činili nevědomky, jiní zcela záměrně.

Pět bratří v Hagiografii

Příběh pěti bratří se odehrál v Polsku mezi lety 1001 – 1003. Údajně je navštívil v jejich poustevně kníže Měšek (podle Kosmova vročení událostí Jindřich, z jiných zdrojů: pode Marignoli Boleslav Chrabrý). Nicméně tento kníže byl natolik nadšen jejich zbožným životem, proto nabídl mnichům život v klášteře. Mniši se chtěli věnovat nadále poustevnickému způsobu života a odmítli. Kníže tedy alespoň uprosil mnichy, aby se za něj modlili a daroval jim značné množství peněz. Asketický život mnichů vylučoval vlastnictví peněz a dalších komodit. Navíc byli všichni poustevníci natolik nezkažení, že vlastně ani nevěděli co s penězi dělat. Vnímali je jako ďábelské pokušení, byli z nich nešťastní, a proto se

¹²² Jejich počet během středověku stále klesal, a po husitských válkách, kapitula přišla o mnoho prebend a jednotlivý kanovníci je obsadili jako příslušní faráři, jejich představený také nesídlil v Boleslavi, ale zajížděl sem v případě potřeby reprezentace nebo řešení problémů

¹²³ Do Čech se jejich ostatky dostali r. 1039, byli odneseny Břetislavem I. z Hnězda spolu s ostatky sv. Vojtěcha - KRZEMIEŃSKÁ, Barbara. *Břetislav I: čechy a střední Evropa v první polovině XI. století*. 2. přehlednuté vyd., v Garamondu 1. Praha: Garamond, 1999, 390 p. Edice Historica (Garamond (Firm: Prague, Czech Republic)), sv. 2. ISBN 80-901-7607-0.s. 216

¹²⁴Kosmova kronika česká (ed. M. Bláhová, Z. Fiala). Praha 1972, 64

rozhodli dar vrátit knížeti. Vybrali zástupce ze svého středu, který měl za úkol doručit je do Krakova, jejich původnímu majiteli.¹²⁵

Naneštěstí se o tom, že mniši vlastnili peníze, doslechli lupiči. Jedné noci poustevnu napadli, mnichy zajali, a protože neuvěřili, že peníze vrátili a umučili je. Podle Kosmy se tak stalo 11. srpna 1004.¹²⁶

Pět bratří v kronikách a jiných reáliích

Jak již bylo zmíněno výše, pět svatých bratří působilo na území dnešního Polska, uctívání se těšili zejména zde a také na území České země v průběhu středověku, poté zájem o ně začal upadat.

Na otázku kde se svatí bratří vzali a s čím vším souvisí jejich kult a činnost podává jako první odpověď Bruno z Querfurtu v díle *Život pěti bratří*¹²⁷, z něhož čerpá i Martin Damiani pro svůj životopis sv. Romualda.¹²⁸ Podle spisu Brumona z Querfurtu první dva bratři Benedikt a Jan pocházeli z prostředí mnišského řádu sídlícím na ostrově Pereo, poblíž Raweny. Představeným mnišské komunity na ostrově byl právě Romuald a zasvěcení kláštera příslušelo mučedníkovi Adalbertovi – sv. Vojtěchovi.¹²⁹ Finanční prostředky pro založení komunity na ostrově Pereo poskytl císař Otta III. Zřejmě tím sledoval svůj zájem na postupném šíření křesťanství dále do střední a východní Evropy. Odtud byla ve spolupráci Otty III. a patrně na žádost Boleslava Chrabrého vyslána dvojice bratří, mající za úkol v Polsku šířit křesťanství.¹³⁰

¹²⁵ Pověst zpracovaná z Kosmovy kroniky a Dalimilovy kroniky

Kosmova kronika česká (ed. M. Bláhová, Z. Fiala). Praha 1972. s. 64, 66, 67

DALIMIL. *Dalimilova kronika*. Novým jazykem pepsal V. Flajhans. Praha. 1920. s. 72 - 74

¹²⁶Tyto události popisuje Kosmas ve svém líčení legendy a zasazuje dění do roku 1004

Kosmova kronika česká (ed. M. Bláhová, Z. Fiala). Praha 1972. s. 64, 66, 67

¹²⁷ Umírá mučednickou smrtí v roce 1008

¹²⁸ STEJSKAL, Jan. *Řecké dědictví na Západě: monasticismus, misie a střední Evropa ve středověku*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2011. IMXI - Světové dějiny, sv. 3. ISBN 978-808-6829-722. s. 65

¹²⁹ Tamtéž: s. 64

¹³⁰ STEJSKAL, Jan. *Řecké dědictví na Západě: monasticismus, misie a střední Evropa ve středověku*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2011. IMXI - Světové dějiny, sv. 3. ISBN 978-808-6829-722. s. 80

K Benediktovi a Janovi přibyli, po usazení v Polsku roku 1001, Matouš, Izák a Kristin – mniši polského původu, kteří se stali učedníky. Izák a Matouš byli běžní mniši, Kristin měl být jejich sluhou, kuchařem. Ve společenství bratří údajně pobývat ještě šestý bratr Barnabáš¹³¹, který byl v době přepadení poustevny na cestě předat poklad knížeti. 11. srpna 1003 došlo k už zmiňovaným událostem, kdy byla poustevna přepadena, a bratři byli zavražděni.

Již krátce po jejich smrti se měli začít dít zázraky a to v podobě přesunu těl mrtvých. Lidé z okolí poustevníky pohřbili do společného hrobu, Kristina zvlášť neboť se domnívali, že ještě nedosáhl jejich úrovně vzdělání a svatosti, později ho ovšem přenesli do hrobu jeho spolubratři.¹³²

Roku 1009 dochází na přání Boleslava chrabrého k translaci ostatků do Hnězdna, kde byly uloženy. Odtud je roku 1039 spolu s ostatky sv. Vojtěcha a jeho bratra Radima – Gaudentia odvezl Břetislav I¹³³. Všechny ostatky byly dopraveny nejprve do Prahy, kde byl Vojtěch uložen v břevnovském klášteře, ostatky pěti bratří a Gaudentiovi byli uloženy ve Staré Boleslavi a uchovány pro další distribuci do nově vznikajících klášterů a kostelů.¹³⁴ Proč došlo k prvotnímu uložení ostatků právě v Boleslavi, je složité posoudit. Jednu z teorií uvádí například David Kalhous a to, že Stará Boleslav byla potenciálním místem připravovaným k zřízení arcibiskupství za přispění Biskupa Šebíře ve spolupráci s Břetislavem I.¹³⁵ Další teorie spekuluje o snaze Břetislava propojit Čechy s Moravou do provázanějšího celku.

¹³¹Působení šestého bratra je sporné, například ho uvádí Dalimil, původ mnichů uvádí jako český a jejich pustevna byla v Polsku viz: DALIMIL. Dalimilova kronika. Novým jazykem pepsal V. Flajhans. Praha. 1920.s. 72

¹³²STEJSKAL, Jan. *Řecké dědictví na Západě: monasticismus, misie a střední Evropa ve středověku*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2011. IMXI - Světové dějiny, sv. 3. ISBN 978-808-6829-722. s. 82-83

¹³³KRZEMIÉNSKÁ, Barbara. Břetislav I: čechy a střední Evropa v prvé polovině XI. století. 2. přehlednuté vyd., v Garamondu 1. Praha: Garamond, 1999, 390 p. Edice Historica (Garamond (Firm: Prague, Czech Republic)), sv. 2. ISBN 80-901-7607-0.s. 216

¹³⁴STEJSKAL, Jan. *Řecké dědictví na Západě: monasticismus, misie a střední Evropa ve středověku*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2011. IMXI - Světové dějiny, sv. 3. ISBN 978-808-6829-722. s. 81 - 83

¹³⁵Např: KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. -12. století*. 1. vyd. Praha: Libri, v. <1>. ISBN 80727749211.

Pět Bratří v českém prostředí

V předchozí části jsem shrnula původ a způsob jak se pět svatých bratří stalo mučedníky, jak se jejich ostatky dostaly do českého prostředí a jejich hagiografické zobrazení.

Zde vyvstává další problematika a to jak byli tito světcí si vnímání mezi laickým obyvatelstvem a jak se vyvíjel jejich kult v průběhu středověku. V rukou českých kronikářů se legenda o světcích postupně obměňovala a přizpůsobovala konkrétním potřebám církevní i světské politiky. V českém prostředí došlo k přijetí motivu pěti bratří ovšem v souvislosti s tradicí svatého Vojtěcha. Kosmas se soustředil na popis událostí spojených s jejich umučením, navíc jmenoval onoho šestého Barnabáše, který se už jinde neuvádí. Nevyjádřil se však k původu bratří ani k jejich předchozí činnosti.¹³⁶ Také Dalimil se sice ubíral v tom smyslu, že bratrů bylo šest, ale přiřadil jim všem český původ.¹³⁷ V Neplachově kronice dokonce došlo ke spojení obou verzí příběhu. Ve stejných intencích se pohyboval i Příbík Pulkava z Radetína, tento spojil mnichy přímo s Vojtěchem a jím přivedenými mnichy z kláštera sv. Bonifáce a Alexia na Valentinu.

Takové to spojení vojtěšských legend a legend o pěti bratřích se udrželo v povědomí obyvatel českého prostoru do 19. století. Jak vysvětluje ve své publikaci *Řecké dědictví na Západě: monasticismus, misie a střední Evropa ve středověku* Jan Stejskal.¹³⁸

K uložení sv. Bratří na českém území

Jak bylo zmíněno výše, svaté ostatky (k nimž bylo počítáno i odění mnichů a jiné textilie) podnikly nejprve přesun z Polska do Čech. Je možné, že část ostatků zůstala v Polsku.

¹³⁶ Tamtéž 83

Kosmova kronika česká (ed. M. Bláhová, Z. Fiala). Praha 1972. s. 64, 66,67

¹³⁷DALIMIL. Dalimilova kronika. Novým jazykem sepsal V. Flajhans. Praha. 1920.

¹³⁸ STEJSKAL, Jan. *Řecké dědictví na Západě: monasticismus, misie a střední Evropa ve středověku*. Vyd. 1. České Budějovice: Vedita, 2011. IMXI - Světové dějiny, sv. 3. ISBN 978-808-6829-722. s. 84 - 85

Kosma uvádí, že ostatky byly slavnostně neseny do Prahy.¹³⁹ Odtud byla jejich podstatná část přenesena do baziliky sv. Václava ve Staré Boleslavi, která byla nově vysvědčena roku 1046. O jejich uložení zde se zmiňuje i donační listina Břetislava I., dále pak arcibiskup Arnošt z Pardubic, který donoval nové schrány na ostatky v roce 1354.¹⁴⁰

Některé ostatky byly převezeni do Olomouce, zejména ostatky svatého Kristýna, ale i části těl zbylých bratrů, který se v Čechách těšil velké úctě a to navzdory tomu, že byl mezi bratry nejméně důležitý.

Tuto událost můžeme datovat k vysvědčení katedrály sv. Václava v roce 1131.¹⁴¹ Obě tyto skutečnosti odpovídají středověkému trendu opatřit nově vysvěcenou církevní stavbu ostatky svatých.

Naposledy se ostatky stěhovaly na příkaz Karla IV. do Prahy, kde byly uloženy v chrámu sv. Víta.¹⁴²

6. Blahoslavený Podiven a palladium země České

Po uložení ostatků pěti svatých bratří zřejmě staroboleslavská kapitula už nezískala další významnější svaté. Je proto možné uvažovat o vzniku legendy o paladiu, obsahující i příběh Podivenův, jako o snaze opatřit si nový symbol uctívání

Blahoslavený Podiven

Nejstarší svatováclavské legendy se všechny shodují v tom, že Podiven byl součástí Václavovi družiny. S určitostí se z legend nedá vyčíst, jakou roli vlastně Podiven zastávala na dvoře knížete Václava, snad zaujímal pozici osobního sluhu

¹³⁹Kosmova kronika česká (ed. M. Bláhová, Z. Fiala). Praha 1972. s. 84

¹⁴⁰ŘEZANINA, D. Ostatky sv. Kristýna v olomoucké katedrále. s. 2.

¹⁴¹POJSL, Miloslav a Vladimír HYHLÍK. *Olomouc: katedrála sv. Václava*. Velehrad: Historická společnost Starý Velehrad, 2000, 30 s. ISBN 80-86157-03-2. 5 – 15.

¹⁴²PRÁŠEK, V. Justin. *Brandejs nad Labem, město panství i okres*. Praha. 1875. s. 299

nebo komorníka.¹⁴³I v den Václavovy vraždy mu byl nablízku. Pravděpodobně byl u toho, když se kníže snažil bránit útoku, je možné, že už pouze viděl, co se stalo, a dal se na útěk.¹⁴⁴ Jako nepohodlný svědek byl pronásledován, na kraji lesa za Boleslaví byl dostižen a oběšen na nejbližším stromě, podle jedné části legend zemřel Podiven ještě téhož dne jako jeho pán. Existuje ale jiná varianta, kdy se Podivenovi podařilo utéct za hranice, snad do Bavorska, kde přečkal Boleslavovo upevňování moci a fyzickou likvidaci jeho opozice. Když se situace uklidnila, vrátil se do Čech, vydal se do boleslavského dvorce jednoho z Václavových vrahů a v pomstě ho zabil. Teprve po této události došlo k pronásledování a následnému oběšení Podivena na kraji lesa. Obě legendy ale shodně líčí zázraky dějící se u těla. Po tři roky se ho nedotkla známka rozkladu a jeho vousy a vlasy stále rostly. Kníže Boleslav dal tedy pokyn pohřbít Podivena přímo na místě jeho popravky. Zázraky se ale nepřestaly dít a z hrobu vycházela vůně a světlo. Proto byl Podiven taktéž přenesen na Pražský hrad a uložen vedle svého pána, dělila je pouhá zeď chrámu. Takto je na různých místech zaznamenána legenda pocházející z 10. a 11. století. Část přidávající do legendy palladium, bude zmíněna v následující části. Legenda je dochovaná zřejmě až z barokního období, je ale možné předpokládat hlubší ústně tradovanou verzi.¹⁴⁵

Palladium

Legenda o reliéfu propojuje mariánskou a svatováclavskou tradici.¹⁴⁶ Palladium je milostný obraz Madony s dítětem. Boleslavský exemplář je v základu vytepán z mědi a pozlacen. Podle uměleckého pojetí je historiky datována doba vzniku

¹⁴³DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana a Jan ZELENKA. *Curia ducis, curia regis: panovnický dvůr za vlády Přemyslovců*. Praha: Historický ústav, 2011, 309 s., [8] s. barev. příl. (faksim.). ISBN 978-807-2861-828. s. 29,38, 136.

¹⁴⁴PÁTROVÁ, Karin. *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách: sv. Václav - kapitula - paládium*. 1. vyd. V Brandýse nad Labem - Staré Boleslavi: Oblastní muzeum Prahavýchod. ISBN 978-809-0398-559. S 24-26

¹⁴⁵PÁTROVÁ, Karin. *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách: sv. Václav - kapitula - paládium*. 1. vyd. V Brandýse nad Labem - Staré Boleslavi: Oblastní muzeum Prahavýchod. ISBN 978-809-0398-559. S. 26

¹⁴⁶Svatý Václav: na památku 1100. výročí narození knížete Václava Svatého. Vyd. 1. Praha: Togga, 2010, 450 s. Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis, vol. 11. ISBN 978-808-7258-231. s 364, 365

mezi konec 14. století a 1. polovinu 15. století. Nejspíše byl reliéf vyroben přetavením staršího modelu, zničeného při vypálení kostela, ve kterém byl reliéf uložen, husity. Dnešní podobu získalo palladium v barokní době, kdy bylo doplněno perlami a rámečkem s drahými kameny.¹⁴⁷ Původní podoba ani velikost (mohla se pohybovat od ikony k medailonu) není známa.¹⁴⁸

Legendy o původu a vzniku paladia pracují s několika teoriemi, propojujícími legendy o nejstarších českých světcích.

První příběh, který se snaží reliéf propojit s legendami o Cyrilu a Metoději, kteří měli obraz údajně přinést z Byzance spolu s dalšími ikonami. Při křtu kněžny Ludmily jí bylo palladium darováno Metodějem.¹⁴⁹ S ním je spojena i další možná verze vzniku. Ludmila při svém přestupu na křesťanství odevzdala své pohanské cennosti a modly Metodějovi, který z nich nechal odlít bohoslužebné nádoby a také mariánský obraz. Ten pak daroval Ludmile, která ho celý život uctívala, a po její smrti zdědil obraz Václav. Tato legenda je rozvinuta ještě dále. Udává, že během vraždy měl Václav obrázek při sobě. Václava, podle této verze, na modlitbu doprovázel sluha Podiven, po Václavově smrti vzal palladium k sobě. Zde se legenda ubírá dvěma směry, v prvním případě byl Podiven na útěku dostižen a oběšen, ale než se tak stalo, zakopal palladium v poli poblíž Boleslavi. Druhá verze pracovala s námětem, že palladium do země ukryli sami Václavovi vrazi.¹⁵⁰

V obou případech byl reliéf na víc jak dvě stě let ztracen, než jej vyoral prostý člověk obdělávající pole. Ten vzal obraz domů, ale ráno ho nenašel ve svém domě, nýbrž na místě původního nálezu. Toto se opakovalo po několik dní, tak se rolník rozhodl obraz zavěsit na nedaleký strom a se situací obeznámit boleslavské

¹⁴⁷ROYT, Jan, *Stará Boleslav a paladium země české*, in: *Poutě do Staré Boleslavi. Katalog výstavy. Brandýs nad Labem* 1995, s. 3-11, s. 15-23, ISBN 80-901587-2-2

¹⁴⁸KURANDA, Miroslav. *Z Prahy do Staré Boleslavi svatou cestou podél čtyřiačtyřiceti kapliček a svatováclavskou cestou ze Staré Boleslavi do Prahy*. Vyd. 1. Město Brandýs nad Labem-Stará Boleslav, 2009, 121 s. ISBN 978-80-254-3648-6. S. 116

¹⁴⁹Tamtéž s. 114

¹⁵⁰KURANDA, Miroslav. *Z Prahy do Staré Boleslavi svatou cestou podél čtyřiačtyřiceti kapliček a svatováclavskou cestou ze Staré Boleslavi do Prahy*. Vyd. 1. Město Brandýs nad Labem-Stará Boleslav, 2009, 121 s. ISBN 978-80-254-3648-6. S. 115

kanovníky, ti vzali palladium do svatováclavské baziliky, ale reliéf se opět vrátil. Kanovníci tedy na místě nálezu nechali postavit kapli a reliéf do ní uložili.¹⁵¹

V celkovém kontextu se musíme spolehnout na kolektivní paměť a pravděpodobné ústní předávání legend a na ně se vážící poutní tradici (Justin Prášek, regionální boleslavský historik, publikující na přelomu 19. a 20. století o této tradici nepochybuje). Je v celku uvěřitelné, že ve středověku mohli probíhat regionální poutě k boleslavským bratřím, palladiu a místu původních hrobů svatého Václava a blahoslaveného Podivena. Palladium, stejně tak jako původní hroby Václava a Podivena (když byli v Boleslavi pohřbeni) oplývaly zázračnou mocí a děly se zde zázraky.¹⁵² Po dobu středověku jsou známy svatováclavské hody a oslavy, svátky spojené s uctíváním panny Marie a národních světců. Poutě regionálního charakteru jsou například doloženy takzvanými poutěmi na hory v 15. století a jinými. Poutě do Staré Boleslavi můžeme s jistotou doložit až k roku 1603, i zde se o nich hovoří jako o v celku tradiční záležitosti.¹⁵³ Tehdy mohlo dojít k zaznamenání a je možné uvažovat o starším datu vzniku poutí do Boleslavi. Je možné usuzovat tak už ze vzniku farního kostela Panny Marie ve 14. století. A také existence původního menšího kostela či kaple, kterou měli vystavět boleslavští kapitulárové, pro uložení palladia.¹⁵⁴ Na základech kostela ze 14. století byl vybudován poutní chrám Nanebevzetí Panny Marie, kapacitně mnohem více vyhovující. Iniciátorem stavby byla Anna, manželka císaře Matyáše. Stavba

¹⁵¹ Verze barokní legendy, zasazení děje do středověku jí dodává legitimitu a starobylost viz: KURANDA, Miroslav. *Z Prahy do Staré Boleslavi svatou cestou podél čtyřiačtyřiceti kapliček a svatováclavskou cestou ze Staré Boleslavi do Prahy*. Vyd. 1. Město Brandýs nad Labem-Stará Boleslav, 2009, 121 s. ISBN 978-80-254-3648-6. S. 115

¹⁵² Tamtéž s. 115

¹⁵³ Tamtéž s. 116

¹⁵⁴ ZAHRADNÍK, Pavel. *Zaniklý kostel na svatováclavském náměstí ve Staré Boleslavi*. In : *Medievalia Archeologica 5*. BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. *Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia) : Přemyslid stronghold in the early Middle Ages*. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 478 p. ISBN 80-861-2443-6. S. 199,200

probíhala od roku 1617, plně dokončena byla roku 1623, kdy byla bazilika i vysvěcena.¹⁵⁵

7. Poutě a poutníci

Poutě

V raném středověku se v mnoha nově vznikajících Evropských státních útvarech objevil kult národního světce či patrona. Uctívání takového světce představovalo důležitý faktor při utváření vědomí sounáležitosti přesahující jednotlivé skupiny. Putování k takovému regionálnímu či „národnímu“ svatému místu mnohdy suplovala náročnou a nebezpečnou pouť do mnohem vzdálenějších destinací jako např. pouť do Svaté země nebo Santiaga de Compostela.¹⁵⁶

V dalších století se rozvíjí uctívání mnoha nových svatých a úměrně tomu také vzrůstal počet různých poutních míst. Postupně sílilo i uctívání kultu Panny Marie v místech kde došlo k zjevení, byl uctíván milostný obraz nebo cenná mariánská relikvie. V zahraničí bylo takovým místem např. Loreto.¹⁵⁷ Na území „českého státu“, až později v 16., 17., a 18., století, se takové oblibě těšilo palladium země České – milostný obraz madony, umístěno ve Staré Boleslavi v poutním kostele Panny Marie. Toto paladium se středověcí legendisté pokoušeli spojit se svatováclavskou tradicí a ještě tak umocnit význam poutního místa.

V době nadvlády křižáků nad svatou zemí se do Jeruzaléma ubíraly masy poutníků, vojáků i lidí putujících za obchodem. V této době se setkáváme i se spontánními poutěmi vyvolanými plamenným kázáním některého z kazatelů. V průběhu středověku se také můžeme několikrát setkat s kritizováním poutí jako s věcí zbytečnou, vyžadující mnoho peněz a času, který může poutník využít

¹⁵⁵ KURANDA, Miroslav. *Z Prahy do Staré Boleslavi svatou cestou podél čtyřiačtyřiceti kapliček a svatováclavskou cestou ze Staré Boleslavi do Prahy*. Vyd. 1. Město Brandýs nad Labem-Stará Boleslav, 2009, 121 s. ISBN 978-80-254-3648-6. s. 116

PÁTROVÁ, Karin. *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách: sv. Václav - kapitula - paládium*. 1. vyd. V Brandýse nad Labem - Staré Boleslavi, 2009. ISBN 978-809-0398-559 .s. 55

¹⁵⁶ OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. 2000. vyd. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN 8070215100. s 24-25

¹⁵⁷ OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. 2000. vyd. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN 8070215100. s 26

mnohem lépe. Poutníci jsou podezírání z toho, že se pouze chtějí podívat na jiné místo a prohlédnout si nádheru chrámů a jiných poutních míst. Obdobě se šíří kritika i proti kultu svatý v průběhu 15. století, kdy už lze narazit na reformační smýšlení. V místech, kde se v Evropě rozvinulo reformní myšlení, se víceméně od poutí ustupuje.

Poutě z ekonomického a kulturního hlediska

Poutníci se stali možností výdělků pro různé sféry lidské činnosti, ať už se jednalo o ubytování, dopravu nebo stravování. Pokud se chtěl poutník po cestě někde ubytovat, mohl zvolit mezi neplacenou a placenou formou ubytování.

K místům, která poutníkům umožňovala bezplatné přespání, byla počítána xenochida, kláštery a hospici, které měly často problém s přijutím nadměrného množství poutníků.¹⁵⁸ Pro movitější byl určen hostinec či jiné pohostinství. Poutě přinášeli i rozvoj místům, kam směřovaly. Byly budovány nové cesty, hostince a jiná místa sloužící pro usnadnění putování. Pohyb osob také znamenal šíření kulturních a jiných fenoménů v rámci regionů i celé Evropy.¹⁵⁹

Obraz poutníka

Zpodobnění poutníka můžeme sledovat na řadě středověkých vyobrazení. Obraz poutníka není z pravidla zobrazením konkrétní osoby, ale spíše představy a informací, které byly předloženy umělci.

Z ilustrací můžeme rekonstruovat vybavení poutníka. Ať už cestoval na kratší nebo dlouhou vzdálenost, měl poutník s sebou dlouhý plášť sloužící i jako příkrývka, klobouk se širokou krempou, hůl, která mu sloužila jako opora i zbraň při překonávání úskalí na cestách a růženec pro nezbytné modlení se.¹⁶⁰

Mezi všemi faktory ovlivňující téma Boleslavi jako jednoho z významných církevních center nejvíce vystupuje velký historický příběh. "Folkorní" paměť

¹⁵⁸ OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. 2000. vyd. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN 8070215100. s. 128-132

¹⁵⁹ OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. 2000. vyd. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN 8070215100. s.132-144

¹⁶⁰ OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. 2000. vyd. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN 8070215100. s 75.-77

společnosti utvářena jejími vůdčími vrstvami.¹⁶¹ Na interpretaci těchto schémat, znatelných v legendách a středověkých kronikách, stavěli jejich soudobí pokračovatelé i badatelé dneška. Kombinací výzkumu historického, archeologického a s přispěním pochopení dobového pohledu je možné mnohem přesvědčivěji nastínit obraz zkoumaného tématu.

VI. Hmotné památky ve Staré Boleslavi

1. Stavební historie a vývoj města

Opevnění

Raný středověk

Nejstarším typem opevnění místa byl nejspíše jakýsi val, skládaný z opukových kamenů, mezi nimiž se nenacházelo žádné pojivo.

Unikátnost dalšího typu opevnění dokládá záznam z Kosmovy kroniky¹⁶², který označuje Boleslav I., jako toho, kdo dal příkaz k budování této hradby. Kronikářův zápis nebyl dlouhá léta brán na zřetel, ale archeologický výzkum z let 2002 a 2002 podpírá Kosmovo tvrzení, že na akropoli opravdu stála kamenná hradba budovaná takzvaně na římský způsob – celo kamenná hradba spojovaná jílem i maltovým pojivem. Jedná se zřejmě o jednu nejstarších dochovaných stavebních památek na tomto území archeologicky datovanou do 10. století.¹⁶³ Vybudování takové hradby, využitím dané stavení techniky je velmi neobvyklé jak pro přemyslovský stát 10. století, tak pro celou střední Evropu. To svědčí o zájmu panovníka o toto místo.

Kamenná hradba není ale jediným identifikovaným fortifikačním prvkem v prostoru města. Za vlády knížete Boleslava I. se zde nacházel ještě příčný příkop mezi knížecí akropolí a předhradím a hradba s čelní kamennou plentou. Podle archeologického výzkumu předhradí opevněno nebylo. Pro umístění

¹⁶¹LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Vyd. 1. Překlad Irena Kozelská. Praha: Argo, 2007, 264 s. Historické myšlení, sv. 36. ISBN 978-807-2038-626. S. 83

¹⁶²Kosmova kronika česká (ed. M. Bláhová, Z. Fiala). Praha 1972 .s. 38 „římským dílem si hrad vystavěl“

¹⁶³BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia) : Přemyslid stronghold in the early Middle Ages. Praha: Archeologický ústav AV ČR s 136 - 139

opevnění bylo samozřejmě i ve Staré Boleslavi počítáno s polohou místa v krajině a vlastnostmi terénu samotného hradiště. Fortifikace se rozkládala na krajích ostrohu, opevnění oddělovalo hradní akropoli od hustě osídleného předhradí.¹⁶⁴ Vydělení významnějších míst hradu vychází také s přírodních podmínek lokality a bylo do značné míry respektováno při přestavbě stále funkční hradby Karlem IV.¹⁶⁵

Gotické opevnění

Gotické opevnění probíhalo téměř ve stejné linii jako raně středověké opevnění ostrohu a východní strany hradiště. V době mezi koncem 11. a první polovinou 12. století je zcela zasypán příkop situovaný v prostoru za východním opevněním. Archeologové nastiňují několik otázek. Pro historiky je stěžejní zejména otázka, zda obsahovalo nové opevnění (postavené Karlem IV.) hradní příkop na východní straně nebo nikoliv? Odpověď je důležitá zejména pro klasifikaci obce. Může nám totiž napovědět, zda Boleslav stále ještě fungovala jako centrum správy, nebo již byla pouze církevním centrem.

Pokud tedy u nové fortifikace chyběly do té doby zásadní obranné prvky jako příkop, hřeben brány a hradební věže bylo by možné uvažovat pouze o symbolickém vymezení církevního okresu, jehož tradiční význam se snažil oživit zejména Karel IV.¹⁶⁶

Brána

Do dnes dochovaná Brána je zhruba čtvercového půdorysu, je průjezdná. Jedná se o pozůstatek přestavby iniciované Karlem IV. Chybí jí zásadní obranné prvky.¹⁶⁷

¹⁶⁴BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. *Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia) : Přemyslid stronghold in the early Middle Ages.* Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6. s. 140 - 141

¹⁶⁵BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. *Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia) : Přemyslid stronghold in the early Middle Ages.* Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6. s. 133-146

¹⁶⁶ Tamtéž .s.175-177

¹⁶⁷ Tamtéž. .s .174

Hradební zeď

Na jižní průčelí brány navazovala po úpravách Karla IV. zeď. Ta byla minimálně 3 m vysoká a omítnutá. Archeologicky doložené je také cimbuří a ochoz, ale není doložena existence hradebních věží. V některých místech bylo podél hradebních zdí hospodářské budovy.¹⁶⁸

Sakrální architektura

Původní kostel sv. Kosmy a Damiána, o kterém se zmiňuje Kosmas, byl pravděpodobně dřevěný a zřejmě z toho důvodu se archeologům nepodařilo doložit jeho existenci.

Jisté však je, že v jádru staroboleslavského knížecího dvorce stály současně nedaleko od sebe dvě významné sakrální stavby. A to bazilika sv. Václava postavená knížetem Břetislavem a nedaleko stojící kostel sv. Klimenta, zdobený malbami ze třetí čtvrtiny 12. století. V nejtěsnější blízkosti již zmiňovaných kostelů se nacházel archeologicky potvrzený kostel neznámého zasvěcení, o němž kroniky mlčí. Jeho vznik je archeology kladen na přelom 11. a 12. století.¹⁶⁹

V okolí těchto kostelů se také v raném středověku hojně pohřbívalo.¹⁷⁰

Sídlištní objekty

Jak uvádí kroniky a také potvrzuje archeologický výzkum¹⁷¹, nalézalo se v hradním areálu mnoho budov. Raně středověké nadzemní stavby byly dvou typů

¹⁶⁸BOHÁČOVÁ, Ivana. *Exkurz prostorová identifikace a stručný stavební rozbor dochovalé části gotického opevnění*. In. BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia): Přemyslid stronghold in the early Middle Ages. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6. s. 174

¹⁶⁹BOHÁČOVÁ, Ivana, ŠPAČEK, Jaroslav. *Sakrální architektura*. In. BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia) : Přemyslid stronghold in the early Middle Ages. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6.. s. 184- 188

¹⁷⁰BOHÁČOVÁ, Ivana, ŠPAČEK, Jaroslav. *Sakrální architektura*. In. BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia) : Přemyslid stronghold in the early Middle Ages. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6..s.181-197

a to nadzemní roubené nebo žlábkové konstrukce. Dále se v hradním areálu nacházely polo zahloubené objekty. V řadě těchto objektů je archeologicky dokázána záměrná úprava podlah a to dlažbou. Dochované kachle byly bohatě zdobeny figurálními i florálními motivy. Obdobné dlaždice se našly také v bazilice sv. Václava.¹⁷²

2. Hmotná kultura a její projevy v životě na hradišti

Předměty denního užití: práce a zábava

Pro výzkum každodenního života je možné využít listinné podklady. Pro doplnění celkové představy a vytvoření uceleného obrazu představují cenný materiál i hmotné archeologické nálezy. Při archeologickém výzkumu se našlo množství středověkých artefaktů, které mohou osvětlit každodenní život na hradišti.¹⁷³

V hradištní akropoli se našly předměty určené k běžné práci, zábavě, i šperky z období od vzniku hradiště až do vrcholného středověku. Mezi nejfrekventovanější nalézané předměty patří keramika, nože a jiné kovové výrobky, různé kostěné předměty, kamenné nástroje a dlaždice.¹⁷⁴ Mezi kostěnými výrobky převažovaly šídla, jehly a provlékačky svědčí o bohaté činnosti v rámci textilní výroby. S touto činností souvisí i zhotovování knoflíků ať už byla pouze využita nějaká menší kost nebo byl knoflík záměrně vyřezán i ozdoben. Knoflíky a jiná zapínadla jsou ve staroboleslavském nálezu bohatě

¹⁷¹BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. *Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia): Přemyslid stronghold in the early Middle Ages*. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6.

¹⁷² Tamtéž s. 192

¹⁷³BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. *Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia): Přemyslid stronghold in the early Middle Ages*. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6. s. 227

¹⁷⁴BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. *Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia): Přemyslid stronghold in the early Middle Ages*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2003. ISBN 80-86124-43-6. s. 229 - 236

zastoupeny.¹⁷⁵ Je tedy patrné, že po celou dobu se zde běžní lidé věnovali praktickým činnostem, jako je zhotovování osobních oděvů.

Všechny pomůcky pro práci s tkaninami jsou zhotoveny z dlouhých kostí chovaných nebo lovených zvířat. V nálezů se rovněž nacházely větší jehly, které se díky svým rozměrům nehodily k sešívání tkanin, usuzuje se proto, že byly určeny ke správce rybářských sítí. K dalším z kostěných nálezů patří brusle a sanice, byly vyrobeny z dlouhých kostí koní a turů.¹⁷⁶

Výroba nožů k bruslím svědčí zrodu bruslení, v už tak brzké době. Nebruslilo se však jako v dnešní době. Lidé používali pouze jednu brusli, na níž si stoupli a druhou nohou se po ledu postrkovali. Kostěné sanice se přichytily na spodní hrany saní a usnadňovali jejich pohyb ve sněhu a zefektivňovali transport těžkých předmětů.¹⁷⁷

Pro zábavu využívaným předmětem byla i kostěná píšťalka s vyvrtanými otvory vyrobená z duté ptačí kosti. Obyvatelé boleslavského panství využívali i parohů v divokých zvířat pro výrobu předmětů, jež denně používali. Z parohu se vyráběly obdobné věci jako z kostí nebo např. rydla a šídla. Paroží se využívalo i pro estetické účely k výrobě ozdobných rukojetí nástrojů či holí. Místem pro uměleckou realizaci se mohl stát i hřeben, který patřil do osobní výbavy nejednoho muže či ženy.¹⁷⁸ Nalezené kovové nože, je možné zařadit mezi nástroje používané nobilitou.¹⁷⁹ Honosné předměty byly podle očekávání nalezeny převážně v prostoru původního vnitřního hradu. Zde se také našly pozůstatky

¹⁷⁵BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. *Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia): Přemyslid stronghold in the early Middle Ages*. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6.s. 245

¹⁷⁶ Tamtéž: s. 236- 244

¹⁷⁷ Tamtéž: s. 230 - 236

¹⁷⁸BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. *Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia): Přemyslid stronghold in the early Middle Ages*. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6.s..251 - 256

¹⁷⁹BOHÁČOVÁ, Ivana .*Předměty každodenního života v areálu přemyslovského hradu ve staré Boleslavi*. In. BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. *Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia): Přemyslid stronghold in the early Middle Ages*. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6.s. 297

svědčící o zábavě nobility – sokolnictví v podobě kosterních pozůstatků loveckých ptáků.¹⁸⁰

Možné druhy obživy a využití zvířat

Z půdních sond učiněných v prostoru boleslavského hradu a okolí bylo zjištěno velké množství záměrně pěstovaných kulturních rostlin. V boleslavské spádové oblasti bylo běžné pěstování obilovin, jako je pšenice, ječmene a ovesa, luskovin zastoupených především hrachem. Máku a konopí bylo využíváno k lisování oleje.¹⁸¹ Obyčejní obyvatelé Staroboleslavska se tedy museli jíst různé kaše a chlebové placky připravované za použití na hrubě mleté mouky.¹⁸² V místech předpokládaného sídla boleslavské nobility byly nalezeny zbytky fiků, nasnadě je, že se jednalo o luxusní importovanou pochutinu. V prostoru nevyhovujícím pro pěstování kulturních plodin je doložen výskyt rozsáhlých nivních luk a jiných travnatých porostů určených k pastvě.¹⁸³

Rybaření dozajista pokrývalo část jídelníčku středověkého boleslavského obyvatelstva i kanovníků, sídlícím v klášteře založené v církevní komplexu bývalé knížecí akropole. Na stole obyvatel Boleslavy se v některých případech mohlo objevit i maso z prasat, koz a ovcí,¹⁸⁴ jejichž chov se dá doložit mnohými kosterními pozůstatky, stejně jako využívání a chov koní a turů – chovaných mimo hrad. Je také patrné, že lov divokých zvířat tvořil jen doplňkový zdroj

¹⁸⁰ MILÍKOVSKÝ, Jiří. *Ptáci z raně středověkého hradu stará Boleslav*. In. BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. *Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia) : Přemyslid stronghold in the early Middle Ages*. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6. s. 341, 342

¹⁸¹ BERANOVÁ, Magdalena. *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Vyd. 1. Academia, 2005, 359 p. ISBN 80-200-1340-7. 217

¹⁸² BERANOVÁ, Magdalena. *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Vyd. 1. Academia, 2005, 359 p. ISBN 80-200-1340-7. s. 39-43

¹⁸³ ČULÍKOVÁ, Věra. *Rostlinné makrozbytky z raně středověkého hradu Stará Boleslav*. In. BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. *Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia) : Přemyslid stronghold in the early Middle Ages*. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6. s. 369

¹⁸⁴ BERANOVÁ, Magdalena. *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Vyd. 1. Academia, 2005, 359 p. ISBN 80-200-1340-7. s. 83-98

potravy. Také ovce nebyly prvořadou složkou potravy – pravděpodobně se spíše zpracovávala jejich vlna.¹⁸⁵

V hradišti byl také zcela běžný chov kuru domácího a hus. Tato zvířata byla chována v jednotlivých „domácnostech“ a jejich maso se považovalo za nejběžnější. Sortiment konzumovaných druhů ptactva je opět doplněn lovem divokých ptáků, ovšem v malém měřítku.¹⁸⁶

O způsobu stravování vypovídá i zakládací listina kolegiální kapituly. Jako část jejího nadání jí bylo přiřknuto hned několik služebných lidí vykonávajících různé práce. Dva kuchaři, kteří připravovali jídlo kapitulárům, kuchyň byla zřejmě součástí chrámového komplexu. Ovčáci, starající se o ovce a jiný skot v majetku kapituly. Dále se zde hovoří o třech rybářích, či správcích rybníku (pokud neexistoval v boleslavském prostoru organizovaný chov ryb, mohlo se jedna o lov přímo z Labe), mezi služebným lidem kapituly jsou jmenováni i dodavatelé medu a „salsamentarri“ zde je sporný výklad jak slanečkáři, nasolovači nebo obecně řezníci.¹⁸⁷ V souvislosti s kapitulou je ještě uváděno několik dalších „profesí“ spojených se zvířaty. Například zde měli působit čtyři kožešníci, určení ke zpracování dodávaných¹⁸⁸ kůží, využitelných například k zateplení místností a výrobě zimních a jiných honosných oděvů a kožešinového zboží. Poslední službu

¹⁸⁵KYSELÝ, René. *Pozůstatky zvířat*. In . BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia) : Přemyslid stronghold in the early Middle Ages. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6.s. 311 - 331

¹⁸⁶ Taméž s. 335 - 341

¹⁸⁷ MILÍKOVSKÝ, Jiří. *Zvířata a jejich role na středověkém hradě Stará Boleslav*. In. BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia) : Přemyslid stronghold in the early Middle Ages. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6.s.357 - 358

¹⁸⁸ Absence kostí kožešinových zvířt, lovených či držných záměrně, viz.: MILÍKOVSKÝ, Jiří. *Zvířata a jejich role na středověkém hradě Stará Boleslav*. In. BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia) : Přemyslid stronghold in the early Middle Ages. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6.s. 359

Kožešiny byli patrně dováženy z východní evropy, pomořanska pruska, Ruska nebo Polska, jenž byly považovány za tradiční místa původu, např.: NIEDRLE, Lubor, *Slovanské starožitnosti: oddíl kulturní, Díl III. Sv. 1, Život starých Slovanů: základy kulturních starožitností slovanských*, Praha.s.1921,169-171

konající lidé byli lidé starající se o koně, nejspíše podkoní, kteří měli mít neustále připravené koně. Z textu listiny nevyplývá, zda šlo o zvířata tažná nebo jízdní a pro koho byla zvířata určena.¹⁸⁹

VII. Změna charakteru místa ve středověku

Stará Boleslav je bezesporu místo s dlouhou historickou tradicí. Několika událostmi se zapsal a do státotvorného procesu vznikajícího Českého knížectví v raném středověku, zde z mučednické smrti povstal svatý Václav „věčný kníže“ podporující legitimitu vládnoucí dynastie, pasovaný do pozice národního světce. Do Staré Boleslavi jsou také situovány události obsažené v nejstarších památkách českého písemnictví a rodící se diplomatiky. Toto místo, jako takové, prošlo ve středověku obdobími zvýšeného zájmu i úpadku. Můžeme říci, že události i místo Stará Boleslav se zapsaly do kolektivní paměti obyvatel českého prostoru a zůstávají tam dodnes.

V průběhu středověku se Stará Boleslav proměňovala po stránce „hmotné“ při stavebním rozvoji, dále došlo ke změně charakteru místa z důležitého pro správu raně středověkého státu v místo náboženského kultu a církevního centra. S vyvíjející se mentalitou středověkých lidí muselo nutně dojít i ke změně smýšlení a vnímání tohoto místa.

Přesných písemných záznamů o městě je málo. Nezbývá než se obrátit pro další informace i do jiných oborů, jako je například archeologie, nebo využít analogie obdobných záznamů, z jiných míst.

V době svého vzniku (za vlády Svatopluka I. mezi lety 894- 915) patřila Stará Boleslav, jak bylo už několikrát zmíněno, do soustavy pohraničních hradišť obklopujících panství prvních Přemyslovců. S touto výsadou se pojilo i mnoho povinností. Je nasnadě předpoklad, že hradiště mělo v prvotní fázi svojí existence převážně vojenský (Hrad byl vybaven opevněním postaveným na příkaz

¹⁸⁹ MILÍKOVSKÝ, Jiří. *Zvířata a jejich role na středověkém hradě Stará Boleslav*. In. BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. *Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia) : Přemyslid stronghold in the early Middle Ages*. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6.s.360

Boleslava I.¹⁹⁰) a správní charakter.¹⁹¹ Také mělo za úkol zajišťovat financování životních nároků Boleslava a jeho bojovnícké družiny, Boleslav zde fungoval jako zástupce vládnoucího knížete. Za doby jeho působení v této úloze je doložen život Boleslavova malého „dvora“, nebo družiny: Václava pozval na křtiny svého syna, kde se konala i hostina¹⁹², k roku 935 zmiňuje literatura v Boleslavi konané jezdecké hry¹⁹³, kterých se účastnila i knížecí družiníci. To vše svědčí o významu Boleslavi v této době. S územní expanzí Přemyslovců ze středních Čech a snahou upevnit si pozici mezi ostatními českými velmoži zejména s nástupem Boleslava I. (935) se město posunulo do vnitrozemí. Hradiště bylo začleněno do vznikajícího hradskeho systému správy, kdy Boleslav I. stavěl nové hrady k tomuto účelu a využil i místa stávající.¹⁹⁴ Církevní váhy místu dodávalo prozatímní uložení Václavových ostatků, jejich translaci datuje Kosmas tři roky po smrti, česká historická obec zastoupená v tomto případě Dušanem Třeštíkem se přiklání k názoru, že k tomu došlo blízko roku 968, toto tvrzení podporuje i záznam Widukinda z Corvey, který datoval tuto činnost mezi roky 966 a 967¹⁹⁵. Určitého významu mohlo místo dosáhnout i v hospodářství, dlouhodobě osidlované Polabí pravděpodobně nabízelo mnohem větší potenciál pro pěstování kulturních plodin než prozatím nově osidlovaná zalesněná území.¹⁹⁶

Po odchodu Boleslava so Prahy, nastalo první období úpadku, je možné předpokládat kontinuitu stejného vývoje, jako je nastíněn v předchozím textu, pravděpodobně se mohl o něco málo zmenšit církevní vliv místa po přenesení ostatků, život běžných lidí to zřejmě nijak nepoznamenalo. Nový správce dvorce,

¹⁹⁰Kosmova kronika česká (ed. M. Bláhová, Z. Fiala). Praha 1972 .s.38

¹⁹¹ SOMMER, Petr, TŘEŠTÍK ,Dušan, ŽEMLIČKA Josef., (ed). *Přemyslovci: budování českého státu*. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-352-0.s.88, 89

¹⁹²Kosmas uvádí, že Václav byl pozván na hostinu. Viz: Kosmova kronika česká (ed. M. Bláhová, Z. Fiala). Praha 1972 .s. 36

Podle Dlalimila pozval Boleslav Václava na křtiny svého syna viz. DALIMIL.*Dalimilova kronika*. Novým jazykem pepsal V. Flajhans. Praha. 1920.s.58

¹⁹³SOMMER, Petr, TŘEŠTÍK ,Dušan, ŽEMLIČKA Josef., (ed). *Přemyslovci: budování českého státu*. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-352-0.s. 97

¹⁹⁴ Tamtéž s.90-91

¹⁹⁵ Tamtéž s.161

¹⁹⁶SOMMER, Petr, TŘEŠTÍK ,Dušan, ŽEMLIČKA Josef., (ed). *Přemyslovci: budování českého státu*. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-352-0.s.122

nahrazující Boleslava není nijak listině nebo kronikářský doložen, přichází tedy v úvahu méně významný člen přemyslovského rodu nebo některý vysoce postavený Boleslavův družiník.

Dalším obdobím rozkvětu Boleslavi, hodného kronikářského záznamu, je období od založení místní kapituly Břetislavem I. v roce 1039.¹⁹⁷ Pro úplnost zde připomeneme důvod založení a to pokání, uložené papežem, pro skutky vykonané při polském tažení, kde v Hnězdně Břetislav uloupil ostatky svatého Vojtěcha, jeho bratra a pěti svatých bratří. O Břetislavově eminentním zájmu svědčí rychlá výstavba baziliky zasvěcené sv. Václavovi, ustanovení konventu kněží a nadání kapituly majetky v nejbližším okolí, ale také na Moravě. Pátrání po motivech proč Břetislav založil instituci takového charakteru právě v Boleslavi, směřuje k domněnkám jeho zájmu propojit Moravu, kterou spravoval jako údělník¹⁹⁸, (Morava byla v držení českého knížete poměrně krátce) s Čechami. Jinou oprávněnou domněnkou je snaha o spojení svatovojtěšského a svatováclavského kultu (pět svatých bratří bylo spojováno s misijní činností sv. Vojtěcha¹⁹⁹). I příprava, nebo možná snaha, pro založení pražského arcibiskupství je podle Davida Kalhousa možným důvodem, ten dokonce spekuluje o možnosti založení arcibiskupství přímo v Boleslavi, za invence přímo Biskupa Šebíře²⁰⁰. Břetislavova forma výkonu vlády byla na přelomu 11. a 12. století už plně opřena o dotvořený hradecký systém, jemu služebnou organizaci a aparát úředníků. Toto se jistě promítlo i do ekonomického fungování Staré Boleslavi. V Boleslavi nejvyšší post zastával nejspíše kastelán, v jehož rukou byla soustředěna moc správní, soudní a hospodářská. Z hlediska fungování běžného chodu hradiště se významnější změny neudály, v 11. století lidé dál využívali hradiště, jako centrum kde odevzdávali daně, přicházeli v případech nějaké soudní pře a každou neděli se věřící ubírali do kostela. V oblasti náboženství zaznamenalo místo výrazný vzestup. K nové bazilice přibýly i další církevní svatby v bývalém hradeckém areálu. Z donační listiny je dobře patrná poslužná skupina lidí, kteří byli kapitule

¹⁹⁷Kosmova kronika česká (ed. M. Bláhová, Z. Fiala). Praha 1972 .s.86

¹⁹⁸ SOMMER, Petr, TŘEŠTÍK, Dušan, ŽEMLIČKA Josef., (ed). *Přemyslovci: budování českého státu*. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-352-0.s.220

¹⁹⁹Podrobněji v kapitole o svatých bratří

²⁰⁰KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. -12. století*. 1. vyd. Praha: Libri, v. <1>. ISBN 80727749211.s. 53-60

k dispozici. Není pochyb, že rybáři a ovčáci a jiní pocházeli z Boleslavi, případně z blízkých vesnic. Stejně tak dodavatelé medu a vína. Mniši z kapituly měli k službám i kuchaře a lahůdkáře, ti nejspíše přišli s kněžími – byli považováni za prestižní zaměstnání²⁰¹. Stejně jako přidělení kožešníci, o nich se sice neuvádí, jestli byli příslušníky boleslavského kléru, nebo pouze služebníky, ale za předpokladu, že jim byli kožešiny dováženy,²⁰² byli jistě jejich výrobky luxusním zbožím, které se dalo výhodně zpeněžit. I listinné záznamy z pozdější doby dokazují,²⁰³ že kapitula byla z části finančně nezávislá a mohla disponovat majetkem i zaměstnávat část obyvatel Boleslavi a okolí. Nelze z jistotou rozhodnout zda se místo Stará Boleslav a okolí řídilo v 11. a 12. století pouze jako církevní celek či zde existovali dva oddělené správní celky, církevní a světský. Je správné předpokládat úpadek bývalého knížecího dvorce po založení kapituly. Její význam jistě stoupal i za vlády Vratislava II., který inicioval vydání donačního falza. Listina Soběslava II. z první poloviny 12. století ovšem už Boleslav jako takovou mezi důležitá přemyslovská místa neuvádí.²⁰⁴ Postupné nahrazování velkfarostního systému (probíhajícího až do konce 13 století.) systémem farnostním přispívá k domněnkám, že Boleslav ztrácí ke konci 12. století význam jako církevní centrum dané oblasti.²⁰⁵ Období církevního významu vystřídalo

²⁰¹ Kuchaři mohli dosáhnout i vysokého postavení, kuchař Přemysla Otakara I. Hirzo se roku stal Zvíkovským Kastelánem. Viz: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana. ZELENKA, Jan. *Curia ducis, curia regis: panovnícký dvůr za vlády Přemyslovců*. Praha: Historický ústav, 2011, 309 s., [8] s. barev. příl. (faksim.). ISBN 978-807-2861-828.s. 81

²⁰²Více v kapitole: Otázka falz v českém prostředí a staroboleslavské falzum

²⁰³ MOM-CA [online]. [cit. 2014-05-29]. Dostupné z: <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-APH/AMK/001-I%7C1/charter?q=CDB%20I.%20382>

MOM-CA [online]. [cit. 2014-05-29]. Dostupné z: <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-MZA/E09/1354/charter#anchor?q=star%C3%A1%20Boleslav>

²⁰⁴Svatý Václav: na památku 1100. výročí narození knížete Václava Svatého. Vyd. 1. Praha: Togga, 2010, 450 s. Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis, vol. 11. ISBN 978-808-7258-231.S.178

²⁰⁵BOHÁČOVÁ, Ivana.Excurz prostorová identifikace a stručný stavební rozbor dochovaných částí gotického opevnění. In. BOHÁČOVÁ, Ivana a Andrea BARTOŠKOVÁ. Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia) : Premyslid stronghold

intermezzo úpadku. V průběhu své vlády zastavil Přemysl Otakar II. Boleslav pánům z Michalovic (poměrně významný český rod, pohybují se u dvora),²⁰⁶ majitelům rozsáhlého panství táhnoucího se od mladé Boleslavy až po Brandýs. Do té doby bylo město nepřerušeně v majetku krále. Po skončení husitské revoluce se Boleslav dostává do jejich přímého držení. Mezi lety 1468 – 1493 byla Boleslav vlastnictvím Jana Tovačovského z Cimburka, který definitivně přenesl správní centrum panství do Brandýsa.

Na základě uvedených informací lze postřehnout období politické, správní i ekonomické důležitosti od počátku zhruba do poloviny 10. století. Proces přeměny lze vročit přibližně do období od založení kapituly v první půlce 11. století, vrchol lze datovat na přelom 11. a 12. století. Od poloviny 12. století lze zaznamenat postupné tendence klesajícího zájmu o místo. Od let 1468–1493 už tedy nemůžeme Boleslav považovat za správní centrum panství.

Důležitým faktorem, znesnadňujícím přesně popsat jak proměna probíhala je fakt, že v rámci Staré Boleslavi fungovaly v době středověku tři oddělené a přitom se prolínající celky – kapitula, městečko a starý knížecí dvorec, který byl až do 15. století vyhrazen panovníkovi.

VIII. Závěr

Kombinací kusých narativních informací, s přispěním použité literatury a dostupných diplomatických pramenů, bylo vymezeno postavení Staré Boleslavi v přemyslovské středočeské doméně a charakter jejího fungování v raném středověku. Nejprve jako hradiště, střežící hranice panství, které se vyvinulo do podoby dvorce, kde sídlil nevládnoucí úředník Boleslav a jeho dvůr, fungující jako správní jednotka spádové oblasti.

Významným bodem na cestě k přeměně v církevní centrum se stalo založení kolegiální kapituly Břetislavem I. v roce 1039. Donační listina přesně vymezuje kapitulní majetky a příslušné lidi, které zaměstnávala. Od této doby, až do

in the early Middle Ages. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6.s 174 - 175

²⁰⁶Vymezení pojmu dvůr viz: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana. ZELENKA, Jan. *Curia ducis, curia regis: panovnický dvůr za vlády Přemyslovců*. Praha: Historický ústav, 2011, 309 s., [8] s. barev. příl. (faksim.). ISBN 978-807-2861-828.s12-35

poloviny 12. století, zažívala Boleslav vrchol rozvoje kulturního a stavebního. V období následného útlumu byly zachovány funkce charakteristické pro církevní správu. Kapitula se řídila svými pravidly a stála na vrcholu správního cyklu městečka jako zaměstnavatel i odběratel produktů jí poddaných lidí, s nárokem na desátky a část výnosů z vlastněných obcí. Druhou část pobíral panovník a jemu museli být také odvedeny daně.

Obnovení nového zájmu přinesla až vláda Karla IV., který využil šíření svatováclavského kultu pro upevnění svého politického postavení a rozšířil kult i do Římské říše, už jako její císař. Podílel se i na výstavbě nových hradů v Boleslavi. Město několikrát navštívil a byl patrně prvním panovníkem, který navštívil Starou Boleslav demonstrativně, jako poctu sv. Václavovi, jeho následovníci tuto „pout“ později zopakovali.

Přemysl Otakar II. Boleslav zastavil pánům z Michalovic a ta se stala součástí jejich panství. Přes příbuzenské vazby se v polovině 15. století dostala do držení Cimburků. Definitivní oddělení správní moci a přenesení centra správy do nedalekého Brandýsa mezi lety 1468 – 1493, kdy byla Boleslav již v držení Jana Tovačovského z Cimburka.

Mezi faktickými událostmi, podloženými výzkumem, striktně vymežujícími co se kdy událo, je těžké představit si historii tohoto místa bez lidského faktoru a invence. Prvkem, který je třeba přidat do celkového obrazu, je kolektivní paměť a vědomí. Boleslav sice mnohokrát v historii nabyla a zase přišla o zájem panovníka, ale z kulturního hlediska se v rámci kultu sv. Václava musela vtisknout do myslí lidí a o tento statut zřejmě nikdy nepřišla.

I dnes je Boleslav proslulá jako místo konání svatováclavské pouti, v níž je zahrnuta účast církevních hodnostářů, jako například pražský arcibiskup. Na důkaz úcty ke svatému Václavu, městem každoročně prochází průvod, v jehož čele se nese lebka sv. Václava s korunou zhotovenou Karlem IV.

To vše svědčí o hluboké kontinuitě vnímání tohoto místa. Spojujícího tradici a způsob sebeurčení „národa“.

IX. Seznam použité literatury

BERANOVÁ, Magdalena. *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Vyd. 1. Academia, 2005, 359 p. ISBN 80-200-1340-7.

BISTRICKÝ, Jan. Zakládací listiny kláštera Hradisko Olomouce a počátky české panovnické listiny. *Vlastivědný věstník moravský*. 1993, roč. 45

BARTOŠKOVÁ, Andrea. BOHÁČOVÁ, Ivana. *Stará Boleslav: přemyslovský hrad v raném středověku = Stará Boleslav (central Bohemia) : Premyslid stronghold in the early Middle Ages*. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2003. ISBN 80-86124-43-6.

DALIMIL. *Dalimilova kronika*. Novým jazykem sepsal V. Flajhans. Praha. 1920.

DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana. *Královský dvůr Václava II*. Vyd. 1. České Budějovice: Vedita, 2011, 329 s., xvi s. obr. příl. ISBN 978-808-6829-739.

FIALA, Zdeněk. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. ŠEBÁNEK, Jindřich. *Česká diplomatika do r. 1848*. Praha. 1971

HRUBÝ, Václav. *Tři studie k české diplomatice*. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1936

KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. -12. století*. 1. vyd. Praha: Libri, v. <1>. ISBN 80727749211

HYHLÍK, Vladimír. POJSL, Miloslav. *Olomouc: katedrála sv. Václava*. Velehrad: Historická společnost Starý Velehrad, 2000, 30 s. ISBN 80-86157-03-2

KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Vyd. 1. Karolinum, 1998, 345 p. ISBN 80-718-4515-9.

Kosmova kronika česká (Ed. M. Bláhová, Z. Fiala). Praha 1972.

KUBÍN, Petr. *Sedm přemyslovských kultů*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění ve vydavatelství Togga, 2011, 372 s. Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis, vol. 12. ISBN 978-808-7258-194.

KURANDA, Miroslav. *Z Prahy do Staré Boleslavi svatou cestou podél čtyřiačtyřiceti kapliček a svatováclavskou cestou ze Staré Boleslavi do Prahy*. Vyd. 1. Brandýs nad Labem-Stará Boleslav: Město Brandýs nad Labem-Stará Boleslav, 2009. ISBN 978-80-254-3648-6.

KRZEMIENSKA, Barbara. *Břetislav I. Čechy a střední Evropa v první polovině XI. století*. 2. Vyd. Praha: Garamond, 1999. 390 s. ISBN 80-901760-7-0.

LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Vyd. 1. Překlad Irena Kozelská. Praha: Argo, 2007, 264 s. Historické myšlení, sv. 36. ISBN 978-807-2038-626

NIEDRLE, Lubor. *Slovanské starožitnosti: oddíl kulturní, Díl III. Sv. 1, Život starých Slovanů: základy kulturních starožitností slovanských*, Praha. 1921

OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. 2000. vyd. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN 8070215100.

PÁTROVÁ, Karin. *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách: sv. Václav - kapitula - paládium*. 1. vyd. V Brandýse nad Labem - Staré Boleslavi: Oblastní muzeum Praha-východ. ISBN 978-809-0398-559.

PRÁŠEK, V. Justin. *Brandejs nad Labem, město panství i okres*. Praha. 1875.

SLÁMA, Jiří. *Kosmovy záměrné omyly*. In Jan Klápště; Eva Plešková; Josef Žemlička. *Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003. ISBN 80-7106-647-8. s. 261-267

SOMMER, Petr, TŘEŠTÍK, Dušan, ŽEMLIČKA Josef., (Ed). *Přemyslovci: budování českého státu*. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-352-0.

Svatý Václav: na památku 1100. výročí narození knížete Václava Svatého. Vyd. 1. Praha: Togga, 2010, 450 s. Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis, vol. 11. ISBN 978-808-7258-231.

Stát, státnost a rituály přemyslovského věku: problémy, názory, otázky: sborník příspěvků z konference konané dne 18. října 2005 v Brně. Vyd. 1. Editor Martin Wihoda, Demeter Malaťák. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny

střední Evropy: prameny, země, kultura a Muzeum Brněnska, 2006, 240 s. Země a kultura ve střední Evropě, sv. 4. ISBN 80-864-8837-3.

STEJSKAL, Jan. *Řecké dědictví na Západě: monasticismus, misie a střední Evropa ve středověku*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2011, MXI - Světové dějiny, sv. 3. ISBN 978-808-6829-722. s

ŠENKOVÁ, Silva. *Latinsko-český, česko-latinský slovník*. 3. opravené vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, 262 s. ISBN 80-718-2144-6.

ŠRÁMEK, Josef. "Aby události neunikly paměti." *Středověká listinná falza a kláštery*. In: Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis : ideje, iluze a realita v dějinách / Předseda red. rady Jiří Knapík Opava: Slezská univerzita v Opavě 2, (2009)

Online odkazy:

MOM-CA [online]. [cit. 2014-05-29]. Dostupné z: <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-APH/AMK/001-I%7C1/charter?q=CDB%20I.%20382>

MOM-CA [online]. [cit. 2014-05-29]. Dostupné z: http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-MZA/E57/1293_VI_22/charter#anchor?q=star%C3%A1Boleslav

MOM-CA [online]. [cit. 2014-05-29]. Dostupné z: <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-MZA/E09/1354/charter#anchor?q=star%C3%A1Boleslav>

MOM-CA [online]. [cit. 2014-05-29]. Dostupné z: <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-APH/AMK/147-VI%7C29/charter?q=Star%C3%A1%20Boleslav>

MOM-CA [online]. [cit. 2014-05-29]. Dostupné z: <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-SOAT/CizyStatky/121/charter#anchor?q=star%C3%A1Boleslav>